

ד"ר מ. דבורצקי

משפט אייכמאן ומשמעותו ההיסטורית

המושג — משמעות היסטורית של משפט

המושג משמעות היסטורית של משפט בדרך-כלל, ומשפט אייכמאן בפרט, כולל בתוכו שני מושגים:

(א) משמעות היסטורית במובן התומך התיעודי וההיסטורי — כלומר האם המשפט הרם לגולל בפני ציבור החוקרים או בפני כלל הציבור ידיעות חדשות להבנת ההיסטוריה של התקופה — הודות למיכלול המיסמכים שהוצגו לפני בית-הדין, דברי העדים, תהליך החקירות, ודברי הנאשם, קטיגוריו וסניגוריו.

(ב) משמעות היסטורית במובן הציבורי — כלומר האם המשפט היווה מיפנה בהלכה המחשבות של הציבור בארץ, או בחלקים מהציבור (כגון הנוער)? האם היו לו קדים והשלכות בתפוצות או בעולם כולו?

נשתדל לסכם במאמר זה את המסתמן בשני השטחים הנ"ל — המשמעות ההיסטורית במובן התיעודי והמשמעות ההיסטורית במובן הציבורי.

ההודעה בדבר לכידתו של אייכמאן, 23 במאי 1960

ב־23 במאי 1960 הודיע דוד בן-גוריון, ראש הממשלה דאז, בכנסת את ההודעה הבאה בדבר מעצרו של אדולף אייכמאן:

„עלי להודיע לכנסת כי לפני זמן-מה נתגלה על-ידי שירותי הבטחון הישראליים אחד מגדולי הפושעים הנאציים, אדולף אייכמאן, האחראי, יחד עם ראשי הנאצים, למות שהם קראו בשם „הפתרון הסופי של בעיית היהודים“, כלומר — השמדת שישה מיליונים מיהודי אירופה. אדולף אייכמאן נמצא כבר במעצר בארץ, ויעמוד בקרוב למשפט בישראל, בהתאם לחוק עשיית דין בנאצים ובעוזריהם, תש"י-1950.“

חוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, תש"י-1950

תשומת-הלב הופנתה תיכף ומיד ל„חוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם“. החוק הוא בן 17 סעיפים ראשיים; לרבים מסעיפיו יש סעיפי-משנה; הסעיף הראשון אומר:

אדם שעבר עבירה אחת מאלה:

(1) בתקופת השלטון הנאצי, בארץ עוינת, עשה מעשה שהוא בגדר פסע כלפי העם היהודי;

- (2) בתקופת השלטון הנאצי, בארץ עוינת, עשה מעשה שהוא בגדר פשע כלפי האנושות;
 - (3) בתקופת מלחמת העולם השנייה, בארץ עוינת, עשה מעשה שהוא בגדר פשע מלחמה —
- דינו מיתה.

הידיעה בדבר עצירתו של אייכמן היטילה את הציבור הישראלי אשר ראה כתבאתו של אייכמן לדון בישראל — אחת העובדות המסמלות את הסיווג של מדינת ישראל ומילוי חובה לאומית ראשונה במעלה. אולם בציבור שמחויף לארץ התעוררו חוגים משפטניים שהטילו ספק בוטחה של ישראל לדון את אייכמן. נציין כמה מהם:

המשפטן הצרפתי ריימונד דה גופר דה לה פּרֶדֶל (Raymond de Gouffre de la Pradelle), מי שהיה סגן יו"ר של הסניף הצרפתי של ה"International Law Association", יצא בחריפות ב"פיגארו" וטען: "שום מייסד אינו נותן סמכות למדינת ישראל, שלא התקיימה עוד בשנת 1945, לשפוט את אייכמן (בגלל פשעיו שבוצעו לפני 1945). רק הערכאות המשפטיות של גרמניה יש להן הסמכות לתביא את אייכמן לפני בית-המשפט. זו תהיה פגיעה חמורה באדם, אם מדינת תרצה להעניש על פשעים שלא בוצעו בשטח הטריטוריה שלה". לעומתו טען אֶאֶרְנֵאנוֹ (Eugen Aroncanu), מי שהיה יועץ משפטי צרפתי במשפט גירנברג ויועץ משפטי של הפדרציה לזכויות האדם, כי "לישראל יש הזכות לשפוט את אייכמן על פשעיו, שהם פשעים בינלאומיים. אם לומר כי מדינת ישראל לא התקיימה בימי ביצוע פשעיו, יש גם לטעון כי גרמניה הפדראלית לא התקיימה בימי הרייך השלישי. והוא שאל בדרך ההפוכה: "על סמך איזה טכסטים אפשר לשלול ממדינת ישראל את הזכות לשפוט פושע נגד האנושות?"

ריצ'ארד קרוסמאן (Richard Crossman) פירסם את מאמרו הידוע ב"New Statesman and Nation" שבלונדון (7 אפריל 1961), ובו טען כי משפטו של אייכמן יתסיס מחדש בעולם הרגשות אנטישמיות ושהעולם הלא-יהודי יראה במשפט ביטוי לנקמה הביבלית. רוברט טיילור, מי שהיה הקטיגור הראשי במשפט גירנברג, הכריז ב"New York Times Magazine" (22 בינואר 1961) כי אייכמן צריך היה להיות מובא לפני בית-דין בינלאומי (שלא היה קיים כבר מיום תום המשפט הבינלאומי בגירנברג, 1946), או לפני בית-דין בגרמניה.

חששות מחמת רגשות אנטי-יהודיים שיתעוררו במערב עם משפטו של אייכמן הביעו גם כמה אירגונים יהודיים, כגון "הליגה נגד השמצה" של "בני-ברית" בניו יורק (אך לבסוף, עם התגובות החיוביות של העתונות הבינלאומית למשפטו של אייכמן, שינתה "הליגה" את דעתה).

עיתונים שונים בארה"ב הוצעו במאמרים ובמכתבים למערכת ובהם תרעומות משפטיות נגד ישראל ותבעת דעה כי בית-הדין בירושלים איננו מוסמך לשפוט את אייכמן.

אריך פרום ב"ניו-יורק טיימס" טען שעל-ידי הפיסת אייכמן ביצעה מדינת ישראל פשע דומה לפשעי הנאצים.

מאלקולם מאגריג' הביע ספקות; וב, סאנדיי-פיקטוראל" (לונדון, 26 במארס, 1961) כתב, כי הוא מלא ספקות אם במשפטו של אייכמאן יהיה מן התבונה והכדאיות. „על המעשים הרעים, אשר אייכמאן שימש מכשיר לעשייתם, אין עונש בנמצא... רק כדברי אותו היהודי הגדול, פאולוס הקדוש, יש לנצחם על-ידי מעשים טובים“.

לעומת השוללים את קיום משפטו של אייכמאן בישראל, או המפקקים בכדאיות העניין, העלת ד"ר יעקב רובינסון את הנימוקים לביסוס חוקיותה ומוסריותה של שפיטת אייכמאן בישראל („קמנטארי“, יולי 1960). הוא הכריז כי זכותה של ישראל עדיפה על זכותו של כל בית-דין בינלאומי משוער.

הפרופ' הנדלין יצא בפולמוס נגד מאמרו של ד"ר י. רובינסון וטען כי לאייכמאן מגיעה „זכות המיקלט“ והביע ספקות אם ישראל תנהג ב„הליכים הוגנים“ כלפי אייכמאן. על כך השיב ד"ר רובינסון, כי גישתו של הנדלין אינה אלא סילוף של מוסר „גייטראליות“ כלפי הצדק.

במישאל שנערך בקרב 450 העתונאים שבאו לירושלים לסקור את משפט אייכמאן ענו מחציתם כי לדעתם מוטב היה, אילו היה בנמצא בית-דין בינלאומי; אבל רובם תודו, כי בתנאי המלחמה הקרה שבין שני גושי העולם, אין להניח שבית-דין כזה היה יכול לקום.

המשפט

בית-המשפט, שהוטל עליו לשפוט את אייכמאן, הורכב על פי החוק מיום 21 ביאנואר 1961, מחבר בית-המשפט העליון של מדינת ישראל ושני שופטים טורקים.

שלושת השופטים היו: (1) משה לנדוי, שופט בית-המשפט העליון של מדינת ישראל. (2) בנימין הלוי, נשיא בית-המשפט המחוזי בירושלים. (3) יצחק רווח, שופט מחוזי בתל-אביב.

המשפט נפתח ב־11 באפריל 1961. אחרי 114 ישיבות פומביות וישיבה אחת בדלתיים סגורות (בנוגע לעיקורים), חלה למן 14 באוגוסט 1961 הפסקה עד למתן פסק-הדין. בהמשך הדיונים הוצגו 1543 מיסמכים ובפני בית-הדין הופיעו 103 עדי תביעה. עדה-תננה היחיד שהופיע לפני בית-המשפט היה הנאשם אדולף אייכמאן, שהגן על עצמו במשך 25 ימים בהדרכתו של סניגורו ד"ר ריכרד קרציוס. עדי תביעה הגנה גרמניים נמנע מהם לכוא לישראל, או שחששו בעצמם מכך, היות והיו עסקנים בכירים וחברים פעילים במפלגה הנאצית. עדים אלה, 6 מטעם התביעה ו־10 מטעם ההגנה, נחקרו בתוקף הסכמי סעד משפטי, חלקם בגרמניה וחלקם באוסטרית ובאיטליה (16 העדויות הללו נושאות בפרוטוקול המשפט את סימני התיק I—XVI).

בראש התביעה עמד גדעון האוזנר, היועץ המשפטי בתקופת הנ"ל לממשלת ישראל (נתמנה לתפקיד היועץ המשפטי החל מראשית יוני 1960). הוא נעזר הרבה בד"ר יעקב רובינסון, משפטן ידוע עוד בקובנה הליטאית, שימש שנים רבות כיועץ משפטי לממשלת ישראל באו"ם. במשפט אייכמאן שימש כיועצה המיוחד של התביעה.

סניגורו של אייכמאן סרביציוס, היה גם סניגור בסני בית־המשפט הבינלאומי בנירנברג וכן במשפטי נירנברג (משפט הרופאים ומשפטי וילהלם־שטראסה).

החקירה המשטרית של אייכמאן, ערב משפטו, נוהלה על־ידי לשכה מיוחדת שזיקמה לשם כך, „הלשכה 06“. בראש הלשכה הועמד אברהם ולינגר, ניצב במשטרת ישראל וכסגנו ניצב־משנה אברהם הופשטטר (שנרצח ב־1971 בתורכיה על־ידי טרוריסטים מהגנדי השלטון התורכי, בשמשו בתור קונסול ישראל בקושטא). לשכה 06 אספה ומייגה למעלה מ־100,000 מיסמכים מתיקי נירנברג, ארכיון „יד ושם“, „בית לוחמי הגיטאות“, המכון לתיעוד יהודי בן־זמנו שבפאריס, ממשלות זרות וכו'. 150 מיסמכים נבחרו כחומר ראיות למשפט. אייכמאן נחקר במשך שבועות על־ידי פקד א. לם. הפרוטוקולים הוקלטו על סרט ותוקנו למען הדיוק על־ידי אייכמאן עצמו, בכתב־ידו, והם מכילים 3564 עמודים.

כתב־האישום מושתת על החוק הנוכח לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, תש״י–1950. כתב־האישום כולל 15 פרטים. כחשובים ביניהם מתבלטים הפרטים מס' 1–4, המתייחסים לפשעי כלפי העם היהודי ולפעולותיו בשטח השמדתם של יהודי אירופה (כאן תובאו פעולותיו בקשר למרכז־ההשמדה כגון אושוויץ, קלמנו, בלז'ץ, סוביבור, טרבלינקה ומיידאנק; עוצבות המיכצע „איינואגרוּפן“; הגיטאות; עבודת־הכפייה; ההרעבה; העיקור וכו'). שאר פרטי האישום מתייחסים לפשעים נגד האנושות, פשעי מלחמה ולחבירותו באירגונים שהוכרו על־ידי בית־המשפט הבינלאומי בנירנברג כאירגונים פושעים (S.S.; D.A.; הגיסטאפו, בה שירת בתפקיד מנהל המחלקה לענייני יהודים).

מאות העתונאים חיכו למשפט סנסאציוני, לכל־הפחות לפתיחה סנסאציונית; אולם התביעה היתה מעוביינת בהליך משפטי מדויק בתכלית הדיוק. בשטח זה היה ערך היסטורי לתשובת היועץ המשפטי ג. האוזנר להשגות הסניגור ד״ר סרביציוס ולהחלטת בית־המשפט.

לאחר קריאת כתב־האישום השמיע ד״ר סרביציוס השגותיו, ועיקרן: (1) „הנאשם מודאג בדבר דעה קדומה של השופטים“, (2) בית־המשפט אין לו הסמכות לשפוט את אייכמאן. משום כך הוא הציע „שבית־המשפט יגזור על עצמו שאין לו סמכות לדון ולתכריע בהאשמה הנוכחית“. הוא נימק את השגותיו בכך שהחוק הישראלי לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, „צומד בניגוד למשפט העמים“, הנאשם לוקח בכוח הזרוע, החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, „מלמד הלכה לגבי אנשים ומעשים אשר לפני היכון מדינת ישראל, מחוץ לתחום המדינה, עוללו לאנשים אשר לא היו חושבי ישראל“.

היועץ המשפטי ג. האוזנר ביסס את סמכות ישראל לדון את אייכמאן, והרי כמה קטעים מטיעוניו:

„...מועצת הבטחון קבעה כי אייכמאן יועמד לדין. הדבר אף נקבע מזמן, בפסק־הדין של בית־הדין הצבאי הבינלאומי בנירנברג, שקבע את כתב־האישום, ומועצת הבטחון תורה עליו... איש אינו יכול לדרוש מכם להיות נייטרליים כלפי פשע השמדת עם. ואם הסניגור חושב שישנו אדם בעולם היכול להיות נייטרלי כלפי פשע זה, שופט כזה פסול... אין פסול בכך ששופט יהודי, ישראלי, ישפוט את

צורר צמא, להיפך יש להתברך בכך כי יש מקום אחד בעולם, שבו יש ליהודים עצמאות, בתי־משפט, מנגנון־בית, ויכולת להעמיד לדין אדם שקשע נגד העם הזה... היתה עוד פיסקה בטענות הסניגור: עניין הכפרה על הפשעים שנעשו. הוא אמר: הרי גרמניה כיפרה כבר על הפשע. קיבלתם שילומים, מה אתם רוצים עוד? ואני אומר ומדגיש בכל תוקף: לפשעים אין כפרה. אין סליחה ואין שיכחה... ואם ישנה מדינה המרגישה על גופה ועל בשרה את תוצאות הפשעים האלה — מדינת ישראל עומדת בראש. בגולה היו כוח־האדם, האמונה וההשראה למדינת היהודים. היא היתה קיימת כמדינה־בדרך לא רק כאן; היא היתה קיימת גם שם, בכל הארצות שהשואה עברה עליהן. והיהודים שם חיכו למדינתם... אם אנו לא נשפוט אותה, ייתכן שלא יישפט עוד בשום בית־משפט ופשעים ללא תקדים שהוא מראשם בהם, יתכן ויעברו ללא דין... זכות השיפוט לגבי פשעים נאציים, לפי ההלכה ההולנדית ומתגבשת, היא זכות אוניברסאלית לכל עם תרבותי. למדינת ישראל הזכות לשיפוט את מי שניסה להשמיד את העם היהודי לא פחות, ואולי יותר, מאשר כל מדינה אחרת...”

בישיבה מיום 17.4.1961 קרא אב בית־הדין את החלטת בית־המשפט שבו נאמר בין השאר: „...לא נתקשה לשמור על הערובות המובטחות לנאשם בכל משפט... אין השופט חלל להיות בשרירות, בעל רגשות ויצרים. אולם הוא מצווה על פי החוק לכבש רגשות ויצרים אלה... אמת, נכון הדבר שזכר השואה מועזע כל יתודי עד עומק לבו, אולם, משהובא משפט זה לפנינו, חובה עלינו לכבש אף רגשות אלה שעה שאנו יושבים לדין. בחובה זו נעמוד...”

זו היתה תשובתו של בית־הדין בישראל כלפי כל המערערים בדבר סמכותה וזכותה של ישראל לשיפוט את מרצחי העם היהודי.

הפרק ההיסטורי השני שנחרת בזכרונם של כל הנוכחים הוא נאומו של היועץ המשפטי, האוגר שהיה לו הר עולמי, והתחיל במלים: „במקום זה, בו אני עומד לפניכם, ללמד קטיגוריה על אדולף אייכמאן, אין אני עומד יחידי. עמדי ניצבים כאן, בישעה זו, שישה מיליון קטיגורים... דמם זועק, אך קולם לא יישמע. אהיה־נא, איפוא, אני להם לפה, ואגיד בשמם את כתב־האישום הנורא...”

השמעת נאום זה נמשכה במשך 6 ישיבות. לאחר־מכן החלו העדויות (פירוט שמות העדים, תפקידיהם בתקופת־השואה, ונושאי־עדויותם — מובא להלן בתוך המאמר).

לאחר התייעצות של כמעט ארבעה חודשים התכנס בית־המשפט המחוזי בירושלים ביום 11 בדצמבר 1961 כדי להודיע את פסק־הדין; השמעת פסק־הדין נמשכה במשך שלושה ימים: 11–13 בדצמבר 1961. פסק־הדין תקיף יותר מ־200 עמודי מכונת־כתיבה. שוב חזר בית־הדין על קביעתו כי מוסכם הוא לשיפוט את אייכמאן: „אין לנתק את המדינה משורשיה הנעוצים גם בשואת יהודי אירופה...” אנו דוחים בשתי ידיים את גירסת הנאשם שהוא לא היה אלא בורג קטן במכונת ההשמדה. אנו קובעים שבמשרד הראשי לבטחון הרייך, כרשות מרכזת את ענייני הפתרון הסופי של שאלת היהודים, עמד הנאשם בראש העושים בביצוע הפתרון הסופי... הוא לא היה מאריקנטה בידי אחרים, אלא מקומו היה בין מושכי החוטים...”

לבסוף הורשע לפי 16 פרקי הרשעה.

לאחר־מכן הציג הידען הממשלתי להטיל עליו עונש מוות: „אם לאדולף אייכמאן לא ייפסק העונש החמור ביותר אין עוד כל משמעות לעונש זה בכלל...“
 סרבציוס, לעומתו, טען כי הנאשם פעל על־פי רצון זר אשר הטיל מרותו עליו. מדובר פה בפקודות המדינה. אין להטיל עליו עונש מוות כי בגרמניה בוטל עונש זה. בדבריו האחרונים של הנאשם אמר אייכמאן כי תקוותו לדין־צדק נכזבת. לא תיו לו סמכויות ואחריות של נותן־פקודות. „עלי לתת את הדין על מעשיהם של אחרים...“.

ביום 15 בדצמבר 1961 פתח אב בית־הדין משה לנדוי את הישיבה האחרונה של בית־המשפט המחוזי בירושלים (ישיבה מס' 121) והודיע כי אדולף אייכמאן נידון למיתה בשל פשעיו כלפי העם היהודי, כלפי האנושות ופשעי מלחמה. הנימוק: „שליחת כל רכבת על־ידי הנאשם לאושוויץ או למקום־השמדה אחר, ובה אלה נפשות, כמוה כהשתתפות ישירה של הנאשם באלף מעשי־רצח בסכונה תחילה, ומידת אחריותו המשפטית והמוסרית למעשי־רצח אלה אינה נוסלת במאומה ממידת האחריות של מי שהכניס נפשות אלה במו ידיו אל תוך תאי הגאזים... מצאנו שהנאשם פעל סתוך תודעות פנימית עם הפקודות שניתנו לו וברצון עז להשיג את המטרה הנפשעת...“.

סרבציוס הגיש עירעור לבית־המשפט העליון בירושלים על הורשעה ועל מידת העונש. העירעור התקיים בחמש ישיבות מן ה־22 עד ה־28 במאוס 1962. הרכב בית־המשפט: יו"ר יצחק אולשן, ממלא־מקומו שמעון אגרנט, והשופטים משה זילברג, יואל זוסמן, ואלפרד ויתקון. הסניגור חזר על טענותיו כלפי סמכותו של בית־המשפט, ניסה שוב לשלול את אחריותו של אייכמאן למעשיו ולהוראותיו. הסניגור ביקש את ביטול פסק־הדין, ואילו הקטיגוריה ביקשה את קיום פסק־הדין. ביום 29 במאי 1962 התכנס בית־המשפט העליון וקרא את החלטתו הסופית שאישרה את פסק־הדין ואת גזר־הדין שניתנו על־ידי בית־המשפט המחוזי: „לא התערבו ולא הפריעו לו במעשי רדיפת היהודים, כי ידוע ידעו שיש להם על מי שיסמוכו, ידעו כי הוא איש הסגולה והסגולות והנסיון והתריצות הידוע לביצוע מוצלח וראדיקאלי של הפתרון הסופי... ידענו יפה־יפה, מה דל ומה חיוור יהיה גור־מיתה זה לעומת מיליוני המיתות־המשוננות שגזר על קרבנותיו. כשם שאין שם בשפת בני־אדם, כדי לכנות בו מעשים כמעשי המערער, כך גם אין עונש בחוקי בני־אדם, שיהא הולם את אשמת המערער...“.

בזה נסתיים המשפט וגזר־הדין קיבל עתה תוקף סופי.

סניגורו הגיש אותו יום בקשת הגידוך־למיתה להמתקת עונשו אל נשיא המדינה, יצחק בן־צבי, שהחליט לא להשתמש בסמכותו לחון עבריינים ולהפחית עונשם. כרבע שעה לפני הצות ליל ה־31 במאי 1962 הוצעד אייכמאן אל הדר הגרדום. כאשר קרב אליו הסוחר כדי להכניסו בעניבת חבל־התליה אמר אייכמאן: „תחי גרמניה. תחי ארגנטינה. תחי אוסטרית. היה עלי לציית לתוקי הדגל והמדינה...“.

למחרת, בשעה 4.35 בבוקר ה־1 ביוני 1962, נשרפה גווייתו ואפרה פוזר בים, מחוץ למי־החופים של ישראל.

עתונאים פירשו את איזכור שלוש המדינות: גרמניה, אוסטרית, וארגנטינה, בדבריו האחרונים של אייכמאן, כי הם באו להעמיד את אוסטרית כלפי כלי־העולם

בתור שותפה למדיניות ההשמדה של הרייך השלישי, ולהודות לארגנטינה על שנתנה מקלט להמוני הפושעים הנאציים.

המיסמכים שהוגשו למשפט

את רוב המיסמכים (ובניהם מיסמכים בלתי־ידועים עד כה) הגיש למשפט „יד ושם“ שבירושלים. אלה היו תצלומים (מיקרופילמים) של מיסמכים גרמניים הנמצאים בארכיוני חו"ל, וכן מיסמכים מקוריים הנגזרים בארכיוני „יד ושם“. בסך־הכל הוגשו על־ידי „יד ושם“ 30 ארגונים של חומר, — בשיכפול ובפוטוסטאט, וכן 60 גלילים מתוך סרטי משפט נירנברג.²

חלק מסויים של המיסמכים תמצאו מוסדות יהודיים אחרים בארץ, כגון „בית לוחמי הגיטאות“, החברה ההיסטורית, ארכיון וייצמן, הארכיון הציוני.

מיספר ניכר של מיסמכים הגיש „מרכז התייעוד היהודי בן־זמננו“ שבפאריס. בין המיסמכים הנ"ל גם מיספר מסויים של מיסמכים מקוריים.³

שאר המיסמכים באו ממקורות לא־יהודיים: מ„מרכז התייעוד“ בברלין (Documentation Center, Berlin), מהממשלה הצ'כוסלובקית, מ„הוועדה הממשלתית הראשית לחקר פשעי הנאצים“ בפולין (Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich), מ„המכון המלכותי לתייעוד המלחמה“ באמסטרדם, מהממשלה ההונגרית, מהממשלה היוגוסלבית, וכן מאנשים פרטיים.

יש לציין שחשיבות מיוחדת נודעת למיסמכים המעטים שתצלומיהם הובאו מהארכיון הלאומי של ארצות־הברית (אלכסנדריה, ואשינגטון). מהם כאלה שלא היו ידועים כלל.

מה אישרו ומה חידשו המיסמכים?

בתור מיסמכים, אשר רבים מהם אפשר להגדיר כחדשים ולא ידועים עד כה, יש לציין את מיסמכי משרד החוץ הגרמני,⁴ שהוגשו למשפט. ממיסמכים אלה התברר כל היקף התפקיד הפושע של משרד החוץ הגרמני בתחום השמדת היהודים; הנציגים הדיפלומטיים של משרד זה עזרו ברוב הארצות, בכל האמצעים שעמדו לרשותם, בביצוע השמדת היהודים ובזירוזם. מהמיסמכים התברר כי במדינות הגרורות לנאצים, בולגריה, קרואטיה, רומניה, הונגריה, עסקו נציגי משרד־החוץ בהסתה נגד היהודים ובלחץ על ממשלות הארצות הנ"ל למסור את יהודיהן לטיפול לא פנים־ארצי, אלא לטיפולם של שליטי הרייך בכלל, והד.ר.מ.ה.א. בפרט, כלומר להסגירם לשם דיפורטאציות אל מחוץ לארצות המזוכרות, למחנות הריכוז וההשמדה. עניין השמדת היהודים, כידוע, נמסר למשטרת הבטחון ול„איינזאצגרופות“; תפקידו של אייכמאן בביצוע משימה זו הובהר היטב בתהליך משפטו. אולם מתברר כי משרד־החוץ הגרמני תכופות לא הסתפק בתפקידו כמסייע למנגנוני־ההשמדה, אלא רצה להופיע גם בתור יוזם של פעולות השמדה בארצות שונות. „סקידה“ זו של הדיפלומטים הגרמניים לבצע את ההשמדה ורצונם גם להקדים במעשיהם את האחרים הופיעו כאן בבהירות מרובה.

מיסמך שלא היה ידוע ברבים היה תצלום מיברק שנשלח על־ידי פרופ' ח. וייצמן

בעת שזאת יועדי הונגריה אל מדינות־הברית. במיברק זה דרש שמטוסי ארצות־הברית יפציצו ויהרסו את הדרכים ומסילות־הברזל המוליכות אל אושוויץ; על־ידי הפצצות כאלו אולי היו נעכבים ואולי גם נפסקים השילוחים מגיטאות הונגריה אל מקום ההשמדה. הצעה זו היתה בהסכם למה שדרשו היהודים מארצות השואה, כגון הרב מיכאל דוב וייסמאנדל מבראטיסלבה.⁵ מיברקו של פרוש' וייצמן לא נענה; והדרכים ומסילות־הברזל שהובילו לאושוויץ לא הופצצו.

אחד המיסמכים החשובים שהובאו לראשונה לידיעת הקהל היה הפרוטוקול המרוכז של הישיבה שנתיקנה בברלין, ב־21 בספטמבר 1939, אצל ראש משטרת הבטחון ריינהארד היידריך (6 סימנה אותו במספר 983). בישיבה זו השתתפו מנהלי המדורים הכפופים להיידריך וגם ספקרי ה־"איינואצגרופן". על ישיבה זו היתה ידוע עוד מימי משפט נירנברג, שם הועלה ה־"מכתב המהיר" ("שקלברייף") של היידריך מ־21 בספטמבר 1939, בו הוא מסתמך על ישיבה "שנתיקמה רק היום", ובו הוא מודיע כי כל האמצעים שיינקטו נגד היהודים (גיטאות, פרעצות יהודים, שלילת הפרנסה וכו') הם רק שלבים לקראת "המטרה הסופית". רבים מבין ההיסטוריונים היו סבורים כי אותה ישיבה של ת־21.9.1939 היתה זו שבה נקבעה המשמעות הגורלית של המושג "הפתרון הסופי". אולם במסמך המוזכר של פרוטוקול־הישיבה לא בא אף פעם הביטוי "הפתרון הסופי" ("אָנצציל"). בסוף הפרוטוקול מובא פסוק כדלקמן: "ההתייעצות נמשכה בעת ארוחת־הצהריים וגרמו בה עוד שאלות מפורטות של ראשי ה־"איינואצגרופן", שאינן בעלות חשיבות כללית". כנראה כל ההחלטות בדבר השלבים המובילים לקראת הפתרון הסופי כלולות במשפט הסתמי "שאלות מפורטות של האיינואצגרופן, שאינן בעלות חשיבות כללית"...

מיסמך אחר לא־נודע (מס' 1246) הוא מיברקו של ראש הגיסטאפו מילר אל היסלר (25 בדצמבר 1942), בו הוא מודיע על גילוי מתבוא של "טרוריסטים" יהודיים, ועל תפיסתם והריגתם של אדולף ליבסקינד ויהודה טננבוים לאחר חילופי יריות; ובוה — מיסמך גרמני נוסף המעיד על המחתרת היהודית הלוחמת בקראקוב. בשעה שיפורסם הדו"ח המלא של משפט אייכמאן בליווי כל המיסמכים שהוצגו למשפט, נוכל לדעת בדיוק מה הם המיסמכים שהביאו אתם חידושים לחוקרי־השואה. אולם אין שום ספק כי מרבית קהל המאזינים בכלל והנוער בפרט, כלפיהם היו דברי העדים הידושים בלתי פוסקים על העולם היהודי שהושמד ארץ אחר ארץ, יחד עם זאת התמיד בעמידתו על נפשו.

המיסמכים הנאציים ה־"אוטנטיים" היו עיקר המיסמכים שהוגשו לחוכתה אשמתו של הנאשם, יש להודות כי רובם היו ידועים כבר לפני כן. אין לשכוח כי תיקף לאחר המלחמה התקיים המשפט הגדול בפני בית־הדין הבינלאומי הצבאי בנירנברג נגד הפושעים הנאציים הראשיים (30 בנובמבר 1945 — 1 באוקטובר 1946). המיסמכים שהוגשו למשפט וכן תהליכי המשפט פורסמו ב־42 הכרכים של פרוטוקול המשפט (אנגלית, צרפתית, גרמנית), מקצתם בשפה הרוסית,⁶ וכן באוספי מקורות שיצאו מטעם מוסדות שונים יהודיים ולא־יהודיים.⁷

לאחר־מכן התקיימו בנירנברג 12 משפטים מטעם בית־הדין הצבאי האמריקאי (ובשפת ים־דים גם הם נקראים בשם "משפטי נירנברג"):⁽¹⁾ משפט הרופאים;

(2) משפט הפילדמרשל מילך; (3) משפט הפרקליטים; (4) משפט אנשי המשרד הראשי למשק ולניהול ה-ס.ס.; (5) משפט התעשיינים מחברת פליק; (6) משפט התעשיינים מחברת פארבן; (7) משפט הגנרלים; (8) משפט אנשי המשרד הראשי לענייני גזע; (9) משפט ה"איינזאצגרופן"; (10) משפט חברת קרופ; (11) משפט השרים והדיפלומאטים; (12) משפט אנשי הפיקוד העליון.

גם השלטונות הבריטיים, באיזור הבריטי של גרמניה הכבושה, קיימו שורת משפטים בעלי חשיבות בינלאומית. משפטים דומים התקיימו בכל הארצות המשוחררות. תכופות לאחר-מכן היו מופיעים אוספי המיסמכים שהוגשו למשפטים. אולם חשיבות מרובה היתה לכך שחלק מהמיסמכים הנ"ל יועלה שוב לדיון ולבידור במשפט אייכמאן. רבים מהמיסמכים הנ"ל כבר נשכחו על-ידי רוב הציבור בעולם, כמרכן לא הוקדשה תשומת-לב מלאה לרדיפות היהודים ולהשמדת היהודים, שעה שהמיסמכים הללו הובאו לדיון באותם משפטים.

דברי העדים

העדים המרובים, שהופיעו במשפט אייכמאן, עלה בידם לגולל יריעה היסטורית של תקופת-השואה. הם תביאו אתם את, "ההיסטוריה החדשה" של התקופה. פרטים רבים שלא הופיעו בשום מיסמכים נתגלו דווקא בדברי העדים.

למשפט התייצבו מעצמם עדים מרובים ויצולי ארצות שונות שהיו תחת שלטון הנאצים. הקטיגוריה בחרה בין שפע העדים רק את אלה שנראו בעיניה כאופייניים ביותר לשם תיאור הסבל היהודי בתקופת-השואה. נציין כי במידה רבה בא מאליו בדבריהם העדים גם תביטו לעמידה היהודית באותה תקופה.

תרומת העדים היתה ניכרת בתהום הבנת המאורעות הטראגיים ובהבאתם בסגנון פשוט, עטמי וכנה למיליוני המאזינים בראדיו ולמיליוני קוראי העיתונות היהודית והלא-יהודית בארץ ובחו"ל.

כל עוד ועד בא עם סיפורו האישי, השונה בהוויתו מספורו של האחר. יחד עם זאת התברר כמה דומה היה הגורל האכזרי של כולם. התבררה אחדות השיטה הנאצית, אחדות הגירוש, ההגלות, אחדות שיטת הגזאות והמחנות — למרות הפרטים השונים בהתאם לתנאי הזמן והמקום.

שמינת העדים והקורחם שימשה תוספת רקע ופירוט אנשי פסיכולוגי לדברי הקטיגור; ובכך היוו מסגרת אחת. הקטיגור נותן את הסביבה, את תאריך הפקודה האיומה, את תאריך ביצועה ומיספר הלליה — ואילו העד מתאר את חוויותו האישיות: כיצד אורגנו ההכנות למיבצע ההשמדה: הגירוש וההעברות ממקום למקום, מיישוב לגיטו, מגיטו למחנה, מהמחנה — לשדה קטל; כיצד השתמשו הגרמנים בתחבולות שונות למניעת בריחה והתגוננות (הנשק הפסיכולוגי). כיצד נוצר בגזאות הפער החברתי המתוכנן על-ידי הנאצים לשם היווצרותן של שכבות שונות באוכלוסיה: אלה שיש בידם תעודות-עבודה (שאנשי הגיטו ראו בכך, "תעודות חיים"), ואלה שהיו מחוסרי עבודה או מחוסרי תעודות של בעלי-מלאכה; אלה שיש להם סיכוי לחיים — ואלה שאבדה תקוותם.

שם מיסמך לא היה ביכולתו להבהיר למיליוני המאזינים והקוראים את משמעות הציפיה הגוראת לקראת יום, "המיון" והחבולות לא-ישם, אשר רק העדים

ידעו למסור אותה ב"גיטומיהם", תכופות ברטט ובהתרגשות הולכת וגוברת, כאילו זה הולך ומתבצע, כעת, לעיניהם.

עדים רבים סיפרו מה היה לאחר הרצח: הם תיארו את ערימות הבגדים והנעליים, ערימות השערות הגווזות ושיני הזהב שהוצאו מפיות ההרוגים. הם סיפרו על הרצאת הגוויות מקברי האחים ושריפתן לשם טישטוש הפשע הנאצי. היו בין העדים כאלה שהוכרחו לבצע עבודה טמאה זו במו ידיהם.

וכמה עדים סיפרו על תקופה שלא זכתה עד למשפט אייכמאן לתיאורים מקיפים בספרות השואה, והיא: תקופת מיצער'המוות והסעות המוות ברכבות ובספינות. והגם, כפי שצוין כבר, עיקר המשפט היה להבליט את הסבל שסבלו היהודים מידי מרצחיהם הגרמנים הנאציים, באו בכל זאת לידי ביטוי גם תופעות ההתנגדות וההתנגדות לכל צורותיה (ההתנגדות הפעילה, אירגוני המחתרת, מעשי נקם, התמרדויות הניטאות ומלחמת היערות), ובעיקר באו לידי ביטוי תופעות ההתנגדות הסבילה, העמידה היום-יומית, מעשי מסירות הנפש וההקרבה העצמית.

עדים רבים עברו שלבים שונים של השואה, כגון חיים בצי'טולובקיה לאחר הכיבוש הנאצי — וגם הגלייה למחנות; חיים בגיטו וילנה — וגם חיים במחנות שבאסטוניה; חיים בגיטו לבוב — ולאחר מכן גם עבודה ב"קומאנדו 1005", שעסק בטישטוש עקבות פשעי הנאצים; וכו' וכו'.

נביא כאן רשימת כל העדים עם ציון הנושא העיקרי של עדותם; ראשוני העדים היו ניצולי גרמניה, אוסטריה וצי'טולובקיה; אחריהם עדי פולין, ליטא, לאטוניה, ברית המועצות; לאחר מכן עדי הולאנד, דניה, נורבגיה, איטליה, יוגוסלביה, יוון, רומניה, סלובקיה, הונגריה. שורת עדים העידה במיוחד על המחנות הראנסי, דאכאו, טרזיינשטאט, מיידאנק, סוביבור, קלמנ, טרבלינקה, אושוויץ. כמה העידו על תנועת המחתרת ומלחמת הפארטיזאנים. היתה גם עדות על פניית אנשי החסיכה היהודית הלוחמת עם שרידי המחנות.

רשימת עדי התביעה (לפי סדר הופעתם)

שם העד	פרטים על העד: תוכן העדות
1. רפ"ק גפתי ברישום	מקורותיהם ואופן אימותם של המסמכים.
2. פקר אבנר לס	הצגת הודעת הנאסם כפי שגבה בלשכה 06.
3. פרופ' סלו בארון	סקירה היסטורית על יהדות אירופה לפני השואה
4. זנדל שמואל גרינשפאן	אביו של הרשל גרינשפאן. גירוש יהודים פולניים מגרמניה לזבונשין, אוקטובר 1938 (בנו, הרשל גרינשפאן, נכנס ב־7 בנובמבר 1938 לשגרירות הגרמנית בפאריס וירה באחד המזכירים, פודראט).
5. טרדכי אליעזר גרינשפאן	זהיר מכתבים ששלח הרשל גרינשפאן מבית הכלא בפאריס
6. בנו כהן	יד"ר ההסתדרות הציונית בברלין בשנים האחרונות שלפני חיסול הקהילה שם. סצב יהודי ברלין לאחר שריפת הרייכסטאג; "ליל הבדולח"; פגישותיו של העד עם אייכמאן.

שם העד	פרטים על העד; תוכן העדות
7. אהרן נלטר לינדנשטראוס מנהל מחלקת תעלייה של המשרד הארץ-ישראלי בברלין, 1933–1939. פגישותיו עם אייכמאן בווינה ב־1939 בקשר לתגירת היהודים מהרייך.	
8. מוריץ פלייטמאן	נשיא הקק"ל וחבר בעיריית וינה. פגישה עם אייכמאן, בה השתתף גם אדולף ביהם, מחבר הספר על תולדות הציונות.
9. ד"ר פראנץ אליעזר מאירי"ר בפועל של ההסתדרות הציונית ומנהל המשרד הארץ-ישראלי בברלין. פגישותיו של העד עם אייכמאן; אָיִקי „ליל הבדולח"; מטרתו של „המוסד המרכזי להגירת יהודים".	
10. ואָלי ציקט	פעילות המרכז לתגירת היהודים בפראג וביקורי אייכמאן שם.
11. קקס בורנר	גירוש היהודים מצ'כוסלובקיה לניסקו ופעולותיו של אייכמאן שם.
12. ד"ר תוגו יעקב קארסקי	אחד הרופאים בין המגורשים מצ'כוסלובקיה לניסקו. החיים במארישטראוסטראו.
13. עדה ליכטמן	גורל היהודים בווייליצקה, במיילץ ובדובוינקה (מערב גליציה) אחרי כיבוש הגרמנים 1939.
14. צבי פחטר	צעדת המוות מהרוביישוב לחלם, 2.12.1939, לעבר גבול ברית־המועצות.
15. נח זבלודוביץ	גורל יהודי צ'כנוב. היה בעל תעודה „אריה", מקשר בין תאי המחתרת; גורש לאושוויץ.
16. ד"ר משה בייסקי	שופט שלום בתל־אביב. מחנה פלאשוב ליד קראקוב.
17. הנריך רוט	גיטו לודו; הגירושים להשמדה. הגיש צילומים שברשותו.
18. אסתר שילה	מדריכה בחנועת נוצר חלוצית בגיטו לודו. החיים הרוחניים בגיטו.
19. ד"ר יוסף בושמינסקי	רופא, הורב תל־אביב. גיטו פשמישל; גירושים להשמדה; קפיצתו מן הרכבת בדרך להשמדה.
20. ישראל כרמל	שופט שלום בתל־אביב. מיספר שנים קונסול ישראל בווארשה. מחקרו על רדיפת היהודים כפי שמשי־תקפת ביומנו של האנס פראנק, הוגש למשפט.
21. צביה לובטקין (צוקרמן)	חברת קיבוץ לוחמי הגיטאות. מראשי תנועת החלוץ בווארשה. חברת כֶּסֶה המחתרת היהודית בגיטו וארשה. תיאור פעולות המחתרת בגיטו וארשה; הגירושים להשמדה.
22. יצחק צוקרמן („אנטק")	חבר קיבוץ לוחמי הגיטאות. ממנהיגי תנועת החלוץ בפולין וממפקדי המחתרת ומרד גיטו וארשה. המחנה קאמפינז; פעולות המחתרת בגיטו וארשה; חקמת האירגון היהודי הלוחם; פעולות המחתרת בגיטו קראקוב; הנסיונות לתזעיק את העולם.
23. רחל אויארבר	מנהלת המחלקה לגביית עדויות של „יד ושם". סופרת. עבדה במכון רינגנבלום בגיטו וארשה. החיים התרבותיים והרוחניים של יהדות וארשה.

שם העד	פרטים על העד; תוכן העדות
24. ד"ר אברהם ברמן	מנהלי "צנטוס" בגיטו וארשה. מצבם של הילדים בגיטו; פעולתו של יאנוש קורצ'אק בראש בית היתומים שבגיטו.
25. ברוך דובדבני	מנהל מחלקת העלייה של הסוכנות היהודית. הגיש לבית-המשפט כממצא את דרשותיו של הרב קלונימוס קלמיש שפירא בגיטו וארשה.
26. רבקה קופר	חברת קיבוץ מעיך-צבי. אלמנתו של ד. ליבסקינד, ראש המחתרת היהודית בקראקוב. פרטים על פעולת המחתרת בגיטו קראקוב.
28. בת-שבע רופאיון	חברת משק בוסתן הגליל. היתה קשרית בין הגיטאות. פעולות המחתרת בגיטאות קראקוב ולבוב.
28. פרידה מויא	חברת המחתרת היהודית בסוסנוביץ. פעולות המחתרת בסוסנוביץ; בריחתה לסלובקיה, 1943.
29. ד"ר מאיר דבורצקי	מרצה לחקר השואה באוניברסיטה בראילן. סיפר על העמידה היהודית בגיטו וילנה; החיים במחנות אסטוניה; בריחתו ממחנות-הריכוז.
30. אבא קובנר	חבר קיבוץ עין-החורש. סופר ומסורר. מראשי המחתרת בגיטו וילנה. גבורתו של יצחק ויטנברג; אנטון שמידט, פלדשכל ב"וורמאכט", ממוצא אוסטרי, שסייע ליהודים ונרצח על-ידי הגרמנים.
31. אברהם קריסק	פעולת המחתרת בגיטו ביאליסטוק. עבודתו ב"זונדרקומאנדו 1005" כטיטשער עקבות הרציחות הנאציות בביאליסטוק, אונוסטוב וגורדנה.
32. ד"ר אהרן פרץ	ראש המחלקה הגינקולוגית בבית-חולים רמב"ם בחיפה. השמדת יהודי קובנה; שריפת בית-חולים בקובנה על רופאי, חולי והילדים.
33. אליעזר קרשט	השמדת יהודי ריגה; המחתרת היהודית בריגה.
34. אברהם אביאל	היסול יהודי ראדון. עירו של ת, חפץ חיים.
35. חיים בהרנדט	חבר קיבוץ נצן. גורל הילדים שגורשו מברלין למינסק; השמדת יהדות מינסק.
36. ליאונה נוימאן	גירוש מווינה לריגה; משם תשעה חודשים בשטוט-הוף; העברה באוניית-תובלה לגרמניה; הצעת האניה ליד נמל קיל והשמדת נוסעי האניה.
37. שמואל הורוביץ	היסול יהודי גיטו קולומביאה בגליציה המזרחית.
38. רבקה יוסלביקה	טבח יהודי פוזנאט באזור פוזנאט; איך יצאה מבין הגויות.
39. אהרן זילברמן	פרשת גרשון וילנר אשר איימאן סירב להכיר בו כאורה ארגנטינה ושלחו למחנה-השמדה, שם מת.
40. ז'ורד וורס	ראש מעבדת מחקר לפיזיולוגיה ליד הפקולטה לרפואה בפאריס. דרך היסורים של יהדות צרפת מדראנסי לאושוויץ; גירושם של 4000 ילדים יהודים מדראנסי להשמדה באושוויץ.
41. יוסף מלקמן	מנהל כללי ב"יד-ושם", 1957—1960. השמדתה של יהדות הולנד; תנועת סולידריות של הולנדים עם היהודים הנרדפים.

שם העד	פרטים על העד; תוכן העדות
42. ורנר דוד מלכיר	בנו של הרב הראשי בדנמרק. הצלת יהודי דנמרק בעזרת הדנים; העברתם בסירות דייגים לשוודיה.
43. הנרייטה סמואל	אלמנת הרב הראשי לנורבגיה. גורל יהדות נורבגיה בימי השלטון הנאצי.
44. ד"ר חולדה קמפניאנו	חברת קבוצת יבנה. בתו של פרופ' קאסוטו. רדיפות היהודים באיטליה
45. הילדגארד הנשל	אלמנת מוריס הנשל, שעמד בראש הקהילה היהודית בברלין, 1940-1943. ראשית הגירושים ההמוניים של יהודי גרמניה למחנות ההשמדה במזרח.
46. מרדכי אנסבאכר	עובד „ידושים“ בירושלים. קורות ילד יהודי מגרמניה ששלח לטרובינסטאט.
47. מיכאל א. מוסמאנו	חבר בית המשפט הצליון של מדינת פנסילבניה. שיתותיו, בימי משפט נירנברג, עם פרשני מלחמה ראשיים שהגדירו את אייכמאן כמתכנן ההשמדה ומבצעה.
48. ד"ר היינריך גרייבר	כומר גרמני פרוטסטנטי, אסיר מחנות הריכוז במשך שנתיים. בהשתדלויותיו לטובת יהודים נפגש עם אייכמאן.
49. שרלוטה ולצברגר	הולנד הכבושה עלי ידי הנאצים; מחנות וסטרבורק ורבנסבורק; הקרית עלי ידי אייכמאן.
50. ארנסט רכט	שדירת יהודי צ'כית.
51. ויססלב דיאמנט	ביקור אייכמאן בטרובינסטאט בשעת מיונם של העצירים למשלוח למזרח.
52. אדולף אנגלשטיין	מהגנס. מטרובינסטאט ל„סוסן“; הקמת תאי גזים בטרובינסטאט.
53. ד"ר הינקו סלץ	רופא. יהדות יוגוסלביה (סרביה).
54. אלכסנדר ארנון	מזכיר הקהילה בזאגרב. גורל יהדות קרואטיה.
55. יצחק נחמה	גירוש יהודי סאלוניקי.
56. פרלה מארק	אלמנת הרב הראשי בצ'רנוביץ. השמדת יהודי צ'רנוביץ.
57. ד"ר תיאודור לונשטיין	חוקר ב„ידושים“. ניהל את המחלקה לחינוך בקהילה בבוקארשט. שואת יהודי רומניה.
58. ד"ר ארנסט אבלס	משפטן. שואת יהודי סלובקיה; המורס עם ויסליצני.
59. ד"ר בודיק שטייגר	משפטן. אימות הודעות ויסליצני; מקסמים על סלובקיה.
60. אדולף רוזנברג	גורל גידי פלייטמאן והרב וייסמאנדל; מחנה סרד (סלובקיה).
61. פנחס פרוידגר	ראש הקהילה האורתודוקסית בבודאפשט עד 1944. שואת יהודי הונגריה; פגישותיו עם אייכמאן.
62. ד"ר אלכסנדר ברודי	חבר הפרלמנט ההונגרי. גירוש ממחנה קישטרצ'ה (הונגריה).
63. אלישבע סנט	סופרת רעיונאית. גירוש ממחנה קישטרצ'ה (הונגריה) לאושוויץ.
64. מרגיט רייך	זיהוי מכתבי בעלה שנזרקו מרכבת הגירוש (ממחנה קישטרצ'ה לאושוויץ).

שם העד	פרטים על העד; תוכן העדות
65. ד"ר מרטין פלדי	גורלם של יהודי אוויהורוד בקארפאטורוסיה, אשר סופחה להונגריה.
66. זאב ספיר	חבר קיבוץ גניגר. גורל היהודים בגיטו מונקאץ.
67. אברהם גורדון	רצח הנער סלומון בהר השוואבים בבודאפשט.
68. ד"ר פראנק טיבור	לאחר המלחמה הרבע כללי במשפטם של פושעי מלחמה הונגריים. תיאור המשפטים.
69. פרופ' גוסטב מ. גילברט	מרצה לפסיכולוגיה באוניברסיטת לונג'אילאנד (ארה"ב). פסיכולוג ראשי בבית-הכלא בגירנברג. שיחותיו עם ראשי הפושעים הנאצים.
70. יואל בראנד	חבר ועד ההצלה בבודאפשט, יצא לתורכיה ב־1944 כדי להציל את בעלות-הברית והמוסדות היהודיים לביצוע העיסקה, "סהורה תחת דם".
71. האנוי בראנד	פגישותיה עם אייכמאן בבודאפשט (אייכמאן החזיק בה ובילדיה כבגירערוכה עד שוב בעלה משליחותו). עמד בראש פעולות ההצלה בעריהשדה בהונגריה. שואת הונגריה.
72. משה רוזנברג	מיצער-המוות מבודאפשט לגבול האוסטרי. אחת מאלפי יהודי בודאפשט במיצער-המוות. חבר הכנסת. פעולות המחתרת היהודית בקראקוב; מצב היהודים ברומניה והונגריה.
73. ד"ר אריה ברסלואר	טבח יהודי הונגריה שנודשו לגליציה, 1941.
74. אביבה פליישמן	רצח שבויי-מלחמה יהודים מהצבא הפולני.
75. צבי צימרמן	רצח שבויי-מלחמה יהודים מהצבא הפולני.
76. לסלי גורדון	חבר קיבוץ להבות-הבשן. משרידי מרד גיטו וארשה. זוועות מיידאנק; המחתרת היהודית באושוויץ; תהכנות להתקוממות כללית שלא פרצה; מרד יהודי ה, זונדרקומאנדר.
77. אברהם לוינסון	מחנה-ריכוז מיידאנק; השמדת גוויות מקום.
78. אברהם בוכמן	מחנה-ריכוז מיידאנק; ביקור אייכמאן במיידאנק.
79. ישראל גוטמן	מחנה-ההשמדה בסוביבור; מרד ה־3 באוקטובר 1943. ביקורם של אייכמאן, הימלר וקאלטנברנר בסוביבור. מרד מחנה סוביבור.
80. יוסף רוניק	מחנה-ההשמדה חלמנו
81. יעקב פרידמן	מחנה-ההשמדה חלמנו
82. דב פרייבר	מחנה-ההשמדה חלמנו
83. משה בהיר (שקלרק)	מחנה-ההשמדה חלמנו
84. יעקב ביסקוביץ	מחנה-ההשמדה חלמנו
85. מיכאל פודקלבניק	מחנה-ההשמדה חלמנו
86. מרדכי זורבסקי	מחנה-ההשמדה חלמנו
87. שמעון סרבניק	מחנה-ההשמדה חלמנו
88. יעקב ורניק	ברח ממחנה טרבלינקה בשעת המרד. על-פי תרשימו תוכן בבית לחם-הגיטאות דגם גדול של מחנה טרבלינקה.
89. קלמן סייגמן	מחנה טרבלינקה; המרד.
90. אליהו רוזנברג	אימי טרבלינקה.
91. אברהם לינדוואסר	מחנה טרבלינקה.

שם העד	פרטים על העד; תוכן העדות
92. פרופ' דוד ודובינסקי	מרצה לפסיכולוגיה בנידורק. במרד גיסו וארשה היה מפקד מטעם האירגון הצבאי הלאומי. זועות המחנות מיידאנק ובודזין.
93. יחיאל דינור (קצטניק)	אחד מסופרי השואה. תיאור אושוויץ כ"כוכב פלאגיה" אשר מושגי זמן ומרחק אינם חלים בו. זועות ד"ר מנגלה; סלקציות של נערים באושוויץ. צייר ומורה לציור ב"בצלאל". טרוינשטאט; אושוויץ.
94. יוסף זלמן קלייגמן	יור"ר הקהילה היהודית בלוקסמבורג. שואת יעדי לוקסמבורג; טרוינשטאט; אושוויץ.
95. יהודה בקן	עיקורים.
96. אלפרד אופנהיימר	עיקורים.
97. אלמוני	רוסא. הגירוש מביאליסטוק לאושוויץ; המחלות באושוויץ; בלוק תצוגים באושוויץ.
98. אלמוני	עובדת במשרד החוץ. שילוחה מפאריס לאושוויץ; עבודתה ב"מחלקת הפוליטית" של המחנה; פעולות הנאצים לטישטוש ההשמדה.
99. ד"ר אהרן ביילין	סלקציה של משלוחים מהונגריה לאושוויץ; זיהוי תמונות אלבום של אי-ס.ס.
100. רעיה כגן	מחנה הנשים באושוויץ; "גיסוי התאומים" של מנגלה.
101. אסתר גולדשטיין	ילדים בתאי הגזים באושוויץ.
102. נרה אלכסנדר	תיאור טופוגרפיה של אושוויץ ובירקנאו.
103. נחום הרץ	רופא. זיהוי המונות מברגן-בלזן.
104. גדליה ברצבי	פגישת חיילי הבריגדה היהודית עם ניצולי השואה; מראות הזוועה במחנות.
105. ד"ר מרדכי חן	חבר קיבוץ עין-השופט. התקוממות העיריה נייסבוי; פארטיזאנים בפולין המזרחית; מחנות משפחתיים; לאחר השיחרור — עיירות היהודים ללא יעדים.
106. עויד אהרן חוטר'יש	
107. שלום הולבסקי	

מן הרשימה שהובאה כאן יש לראות כי הקטיגוריה השתדלה להביא עדים מכל תאוצות הכבושות על ידי הנאצים; כמובן שפולין, הונגריה, גרמניה וצ'כוסלובקיה זכו למספר ניכר של עדים, כי בארצות אלו באו ליד שיא מיבצעי ההשמדה ההמונית; אולם הופיעו נציגים מיעובים יהודיים אפילו קטנים ביותר, כגון לוקסמבורג, הופיעו בתור עדים מיספר ניכר מניצולי המחנות כגון אושוויץ, סוביבור, טרבלינקה, מיידאנק. היו גם כמה עדים, כאמור, שייחדו את דבריהם לתנועת המחתרת והפארטיזאנים.

גם במשפטי נירנברג (הביך-לאומי והאמריקאי) הופיעו מיספר מסויים של עדים יהודים; אבל משפט אייכמאן אופיין בכך שהוא היה כלפי העולם את המיצעד הטראגי של עדים יהודים, שראו עין בעין את השואה, וסבלו את זוועותיה על גבם ועורם. לדברי העדים היה הד לא רק במדינת ישראל אלא בכל עתונות העולם שהירבתה למסור עליהם דו"חות מדי יום-ביומו.

הקהל במשפטי נירנברג ובמשפט אייכמאן

עתונאים וסופרים שנכחו במשפט נירנברג, שנערך מטעם בית־הדין הבינלאומי, ובשאר „משפטי נירנברג“, שאורגנו על־ידי בית־הדין הצבאי האמריקאי בנירנברג, ושכאו אתר־כך לישראל לסקר את משפט אייכמאן, הביעו את דעתם כי אין כלל וכלל להשוות את קהל המאזינים במשפטים הללו.

משפטי נירנברג התקיימו בגרמניה, ארץ שבה כמה עשרות מיליונים מן האוכלוסיה היו, אישית, אך לפני שנה־שנתיים — נאצים, אנשי־ס. ו. היטלר־וגנר; משום כך היו בקהל המאזינים גם אנשים מבני משפחות הרוצחים; רבים מקהל המאזינים — עצם הרציחות ההמוניות לא הראינו אותם בימי המלחמה: הן הרציחות בוצעו רחוק־רחוק, אִי־שם בברית־המועצות, בפזאָר או בכאֶפֶי־יור; לגביהם, האנשים הנרצחים, היו אלה, שהם התרגלו והתרגלו בימי המשטר הנאצי, לראותם אך בתור תת־אנשים או כרמשים, שיש לבצע כנגדם פעולות „סאניטציה“.

ואילו כאן, בירושלים, הקהל היה מורכב משרידי־השואה, מניצולי הבורות, המחנות והגטאות, מאנשי־המחתרת; ואלה מבין הקהל שלא עברו אישית את זוועות השואה, רבים מבני־משפחותיהם היו בין הנרצחים.

במשפטי נירנברג ובשאר המשפטים הדומים בגרמניה ובאוסטריה — רבים מהקהל באו להתחזות כאילו לא ידעו מעולם על הווועות הנאציות — ואילו, כאן, בירושלים, בא הקהל להבין ולתפוס כיצד קרה הדבר הבלתי־סבבן והבלתי־נתפס: כיצד הפכו מיליונים לחיות־טרף?

הדי המשפט

משום כך כה רב היה ההד למשפט הזה, בציבור היהודי בארץ, ובתפרצות — בכלל, ובקרב הנוער היהודי — בפרט; וכן היו השלכותיו מרובות בקרב לא־יהודים בארצות שונות.

הוקר קשר־השת"קה. שארית הפליטה הרגישה לפתע כי מותר לספר, וכי בציבור יש ארון קשבת לכך; המורים בארץ תבחינו בכך, שטעות היתה בידם כאשר במשך שנים מרובות כה המעיטו לספר לתלמידיהם על תקופת־השואה; המוני תלמידים, שהקשיבו לשידורי ישראל ושקראו בעתונות הימית את דו־חות המשפט, הלכה והשתלטת אצלם ההכרה, כי המובלים למוות לא היו סתם „צאן לסבב“ (לפי הפוסקה הבאנאלית שהשתרשה אצל רבים), אלא — אנשים שעמדו על הייהם ועל נפשם, ונלחמו יום־יום, שעה־שעה, את מלחמת־החיים בתנאים לא־ישוערי.

משפט אייכמאן והנוער בארץ

מסיבות שונות, פסיכולוגיות וכאילו־פדגוגיות לא הרבו מורים ונורים לשוחח על תקופת־השואה עם תלמידיהם ועם ילדיהם (אולי חשפיע כאן גם הרצון להנך את בני־הנוער בקו שלילת הגולה ושלילת הגלותיות). הנוער בארץ, בדרך כלל, לא סריגל ללכת לעצרות מבוגרים, ומשום כך נדיר לראות בני־נוער בעצרות לזכר השואה, ואילו בתי־הספר, עד לתקופת משפט־אייכמאן, היו ממעיטים בטקס

ההתייחסות ביום־השואה, ובשביל תלמידים רבים נהפך טקס זה לכורה שמיצת דיקלומים פאטטיים רחוקים מהבנה. ואילו העתונות היומית היתה „הסכנונית“ מאוד בפירסום תיאורי השואה והעמידה. היתה גם השפעה הרסנית ליצר הסנסציה הטבוע בעתונות: סיפורי גבורת־היהודי מפי פארטיואנים וסיפורי סבל לא־אנושי, מפי אנשי מחנות־הריכוז, כמעט ולא היו זוכים להד בעתונות; ואילו האשמות, אמיתיות או מדומות, על מישהו מאנשי הגיטו והמחנות שלא עמד במבחן, זכו להדים מרובים. כל אלה שימשו כגורמים לראיה בלתי־נכונה מצד הנערך כלפי העם היהודי והתנהגותו בימי השואה, ראיה שהיה בה מן היחס השלילי והוסר־ההבנה.

משפט אייכמאן, הנאום ההיסטורי של היועץ הממשלתי, דברי העדים המרשימים באוטנטיות שלהם ובכנותם, קריאת המיסמכים הנאציים שלא הוכחשו על־ידי הנאצים, דברי ההתחמקות של אייכמאן („לא ידעתי... לא רצחתי במודיעי... כל מה שעשיתי היה רק לפי פקודה... הייתי נאמן לשבועה... אינני אשם לפי התאשמה...“) — כל אלה פקתו את עיני הנערך לראות את פרשת השואה בכל אימתה והיקפה. דברי הקטיגוריה וסיפורי־העדים האירו באור חדש את התקופה האפלה. רגש ההזדהות עם המוני היהודים בגיטאות, במחנות וביערות — הפך להכרה משותפת של רבים מבני־הנערך; ומכאן גם מיפנה ברגשותיהם כלפי העם היהודי בתפוצות: ההזדהות עם אנשי־השואה הקרינה גם בכיוון של היווצרות קירבה נפשית ואחוזה לגבי יהדות התפוצות (רגש זה גבר לאחר מלחמת ששת הימים, עת התבלט לעיני־כל רגש ההזדהות של התפוצות עם העם הלוחם על קיומו במדינת ישראל).

משפט אייכמאן תרם במידה מסוימת להכרת שותפות־הגורל בין היהודים בארץ לבין היהודים בפזורה.⁹ הדי משפט אייכמאן נשמעו בפיות הלוחמים בימי מלחמת ששת הימים, שעה שהיו אומרים: „בישראל — לא יהיה אושוויץ!“ (ראה: „שיח לוחמים“).

כנסים חינוכיים

התעוררות הציבורית והמיפנה הציבורי לגבי בעיות השואה ולגבי הוראת השואה, לא התחילו עם עצם המשפט, אלא כבר תיכף לאחר הידיעה על לכידתו של אייכמאן; תודעה זו היתה כעין הֶלֶם לציבור, שתבחין כי עניינו של אייכמאן יגרום מעתה ואילך לפירסומם רבים בעתונות ובכל שאר דרכי הפירסומה, ותקופת־השואה תיהפך לעניין שלא יירד מהפרק בחיים הציבוריים בארץ במשך זמן רב למדי. כבר באותה שנה, ב־19–20 באוקטובר 1960, עם ראשית שנת הלימודים, התקיים בחיפה הכנס הארצי של מפקחי בתי־הספר בישראל, לשם בירור שאלת ההוראה וההסברה החינוכית של תקופת השואה והגבורה לתלמידי בתי־הספר בארץ.

פרופ' אלכסנדר דושקין מסר לנאספים דו"ח בדבר שאלון שהופץ בכל בתי־הספר בארץ. שליש מתם ענו על השאלון, והיה בכך חומר להארת המצב. מהתשובות ניתן היה להוציא כמה מסקנות: כי למעלה משליש בתי־הספר (שענו לשאלון) לא היו מקיימים את טקס יום הזכרון של כ"ו בניסן. כן התברר, שהחומר בספרי הלימוד נטפל בעיקר בטראגדיה של תקופת השואה, ואילו תופעות המרי והעמידה הרוחנית

לא מוזכרים שם במידה מספקת; אין מספיק חומר דיאקטי להוראת השואה. בכנס הנפיעו בהרצאות מטעם „יד ושם“ ד״ר א. קובובי ז״ל וד״ר מ. דבורצקי, וכן המפקחים המורים ד״ר מ. הגדל, ד״ר א. באומינגר, הרב ד. אוקס וש. אדן, בעקבות הדיונים מונתה על ידי משרד החינוך והתרבות, בשיתוף פעולה עם „יד ושם“, ועדה ציבורית לשם בירור יסודי של תבעיה ובעיקר להכנת חומר לימודי ולהצעת דרכים להסברה חינוכית.

סמוך לפתיחת המשפט התקיים יום ציון בקריית האוניברסיטה בירושלים ושהוקדש לדרכי ההסברה החינוכית של תקופת השואה והגבורה בהשתתפותם של נ. גבריאל, ד״ר י. רובינזון, ד״ר ת. ריגות, ד״ר מ. הגדל, א. זלקין, י. בהט, י. יגר, א. סימון, ד״ר א. ירושלמי, ש. נשמת, ד״ר א. מינקוביץ, א. גלעין, י. גינת, פרוש׳ א. דזשקין, ד״ר מ. זיו, ד״ר א. ברתנא.

בחודש ניסן תשכ״א נערך דיון מיוחד של המפקחים על מוסדות חינוך דתיים. ב־25 באפריל 1961 התפרסם חוזר מקיף מאת המנהל הכללי של משרד החינוך והתרבות על ההסברה החינוכית של תקופת השואה והגבורה (הנחיות כלליות וראשי פרקים להסברה חינוכית).

סטיגמיות של הנאומים שהושמעו בכנסי המפקחים המורים בירושלים וחפה, בליווי חוזר המנהל הכללי של משרד החינוך והתרבות, פורסמו בחוברת מיוחדת מטעם משרד החינוך והתרבות בשם „הוראת השואה בבית הספר“, תשכ״א (במהדורות חוזרות). תמצית דברים בדיון שנערך על ידי המפקחים על מוסדות החינוך הדתיים נתפרסמה בחוברת סיוון תמוז תשכ״א של „בשדה חמד“, ביטאון אירגון המורים הדתיים.

גם ה„ידעון למורה להיסטוריה“, מס׳ 2, יוני 1961, פירסם שורת מאמרים על המשטר הנאצי, צמיחתו ושיטותיו (נ. זון, ד. קוליב, מ. זיו, י. צ. כנר) ועל תקופת השואה והגבורה (ח. שצקר, י. שלהב, י. צ. כנר). אין בידי מיספרים אחרונים, אבל יש לי הרושם כי בשנים האחרונות אין כמעט בית ספר שאינו מקיים את התייחסות יום השואה (ככ״ז בניסן או בעשרה בטבת; חלקם מקיימים את שני התאריכים).

מלבד אלה, מהקיימים סימפוזיונים וימי ציון למורים לעתים תכופות, מטעם „יד ושם“, „בית לוחמי הגיטאות“ ו„מורשת“, באוניברסיטה בראלן (בית הספר לחינוך בשיתוף פעולה עם המחלקה לדברי ימי ישראל, הקורסים לחקר השואה), וכן גם באוניברסיטאות אחרות ובבתי ספר לחינוך גבוה.

התעוררות גדולה באה לאחר משפטו של אייכמן בשטח אימוץ הקהילות על ידי בתי הספר. בשנת 1971 הגיע עד כדי 1,300 מיספר בתי הספר שאימצו קהילות שהושמדו. עצם אימוץ הקהילה מלווה בטקס מיוחד בו מועלים (בנאומים) בקטעי קריאה, הצגות, מוסיקה, תפאורות) מומנטים מתקופת השואה. בתי ספר מוציאים גם חוברות מיוחדות המוקדשות לקהילה המושמדת (דברי יסיה, תולדות חכמיה וגדוליה) וכן לפרק הסבל והעמידה של הקהילה בתקופת השואה.

לא מן הנמנע כי ההליך זה של החדרת ידע תקופת השואה והעמידה תיה מתפתח מעצמו בבתי הספר, אבל אין שום ספק שהזינוע הנפשי הציבורי עם לכידתו של אייכמן ועם משפטו היווה גורם דוחף בתחום זה.

הספרות בעקבות משפט אייכמאן

אחת התוצאות הבולטות של משפט אייכמאן היתה ההתעניינות המרובה של הציבור בתולדותיו של אייכמאן, לכידתו, משפטו, וכן בפרשת רדיפתם והשמדתם של היהודים בתקופה הנאצית. התעניינות זו גרמה לעליה ניכרת של פירסומים על נושאי השואה בכלל ועל פרשת אייכמאן בפרט.

שמעון ויזנטאל¹⁸ וטוביה פרידמאן¹⁹ פירסמו ספרים כיצד כל אחד מהם עסק בחיפושיו אחרי אייכמאן. לכך הקדיש את ספרו גם משה פרלמן²⁰ (בספר פרקים אינפורמטיביים חשובים לגבי השלבים הסופיים של חטיפת אייכמאן).

מיספר ספרים על אייכמאן הופיעו באמריקה, בצרפת ובאיטליה וכן בארצות אחרות.²¹⁻¹⁸ ספרים אלה מורכבים בעיקר מפרקים של תקופת השואה, לפי מיסמכי נירנברג, וכן מביוגרפיות של אייכמאן. ספרים של אפרים ריינולדס וצבי אלדובי הכיל גם השק מוזרונותיו של אייכמאן שנכתבו בארגנטינה („מיסמך זאסן“, שהוא לאחר מכן כמוצג מטעם התביעה בפני בית המשפט).²²

לאחר מכן התחילו להופיע ספרים יסודיים יותר, פרי התעמקות בנושא.

אחד התשובים בהם הוא מחקרו של רוברט קמפנר (ששימש פרקליט התביעה האמריקאית בעת משפטי נירנברג). בספר ניתנה תמונה מקיפה ומפורטת של „הפתרון הסופי“ על כל שלביו. הספר קבע את מקומו של אייכמאן בתוך המסגרת הכללית של מהכנני השמדת היהודים. הספר הופיע בכמה שפות ובכמה מהדורות. ספר זה במהדורות העברית הינו רבי-היקף יותר מאשר במהדורות המקורית, שכן נכלל בו כל מהלך המשפט בירושלים. הספר הופיע בליווי פתח-דבר מאת ג. האוונר.²³

השופט מיכאל מוסמאנו (מי שכיהן כשופט במשפטם של מפקדי ה„איינזאצגרופן“ בנירנברג), ניסה להגיש את ההוליה החסרת בין האיינזאצגרופן ואייכמאן. הוא מייחס את רעיון הקמת האיינזאצגרופן לאייכמאן. הוא הוא שהציע להימלר לבצע את השמדת היהודים במקומות מגוריהם על-ידי יחידות משטרה מיוחדת וצבא.²⁴

סקירות על המשפט הובאו בספריהם של צירלס ויהטון²⁵ ובספרו של אלברט וקר.²⁶ וזכר מדגיש בספרו שאייכמאן לא היהוד האחראי לפשעי גרמניה בתקופה הנאצית.

נזכיר כאן גם הספרים של זיגפריד איינשטיין,²⁷ לב גורביץ,²⁸ מארק הלל וריצ'רד קארון,²⁹ ושל היינץ קינריך.³⁰ ספרים וחברות על אייכמאן הופיעו בשנים 1960–1962 בשפות שונות. נציין גם חוברת כוז בידידי שהופיע בתל-אביב.³¹ נציין שכתב-יד שונים, בשפות שונות, פירסמו תוספות מיוחדות מוקדשות לעניינו של אייכמאן.³²⁻³¹

במשך השנים 1961–1963 הופיעו בהוצאת „אנציקלופדיה של גלויות“ שלושה כרכים „השואה והגבורה“, קיצורים של הדיונים, העדויות והתעודות.³³ זוהי הוצאה בלתי רשמית המכילה הרבה חומר שהוא לפני משפטו של אייכמאן. בשנת 1961 פורסם גאוס-ההאשמה של ג. האוונר בשפה האנגלית³⁴ וכן הופיעו נאומי והשגותיו של סרבצ'יס, 1962, בשפה הגרמנית.³⁵

לאחר המשפטים, בשנת תשכ"ג, 1963, הופיעה סידרה כרכים, מהם רבי"היקף ומהם צנומים, בהוצאת מרכז ההסברה של משרד ראש הממשלה בשם „היועץ המשפטי לממשלה נגד אדולף אייכמן“. אפשר לומר כי זוהי ההוצאה הכמעט רשמית של חומר המשפטים (ללא המיסמכים, ועדיין ללא מפתחות וללא שאר האפאראט המדעי). בכל אופן עד להופעת אוסף הפרוטוקולים ממשפט אייכמן (ביחד עם כל המיסמכים), הרי אוסף זה משמש בידו, זמנית, בתור המקור שממנו אפשר לשאוב את החומר הקשור במשפט אייכמן.⁴⁵

חומר רב הנוגע למשפט אייכמן פורסם על ידי „המרכז לתיעוד יהודי בן-זמננו“ בצרפת, הן בצורת חוברת רגילה (מס' 22'21) של כתב-העת „לה מונד וואך“⁴⁶ והן בצורת כרך מיוחד,⁴⁷ ושוב בחוברת רגילה (מס' 25'24) הקרויה „משפט אייכמן“.⁴⁸

„יד ושם“ הוציא גליון מיוחד של „ידיעות ירושם“, מס' 28, בשם „לסיכום משפט אייכמן“.⁴⁹ הדים למשפט ודיונים עליו ועל התגובות בעולם פוזרות בחוברות אחרות. כמרכן הקדיש „יד ושם“ מדור מיוחד של „יד ושם“, קובץ מחקרים בפרשיות השואה והגבורה מס' ה', 1962, לעיונים בפרשת אייכמן.⁵⁰

חומר רב ממשפט אייכמן הובא בספרו של י. לוואי (בצרפתית ובגרמנית)⁵¹ וכן בספרו של ל. פוליאקוב „המשפט בירושלים“.⁵²

ויכוחים מיוחדים עורר ספרה של חנה ארנדט „אייכמן בירושלים“.⁵³ תשובה מקיפה להשגותיה ניתנה על ידי ד"ר יעקב רובינסון בספרו שהופיע באנגלית, צרפתית ועברית.⁵⁴

מן הספרים שהופיעו בנידון לאחר כמה שנים יש להזכיר את ספרו של האנס בוכהיים (גרמנית ואנגלית)⁵⁵ ואת ההוצאה המחודשת של רייטלינגר⁵⁶ וכן את הספר „משפט אייכמן“, שהופיע בלונדון בשנת 1968.⁵⁷

בשנת 1969 הופיע בניירודק ספר ביבליוגרפי מקיף לעניינו של אייכמן.⁵⁸ העתונות בארץ היתה מלאה כתבות יום-יום לפני המשפט, בימי המשפט וכתבות-סיכום לאחר המשפט. לא היה עתון בעולם שלא הקדיש מקום לדיווחים ממשפט אייכמן. אולי הכתבות הללו יגיעו פעם לסקר מקיף של אחד החוקרים. נציין כאן אוסף ריפורטאז'ים מאת ח. גורי שעוררו בשעתם הרב רשומים בהוצאת „הקיבוץ המאוחד“.⁵⁹

במפתחות לכתב-העת של התנועה הקיבוצית,⁶⁰ 1971, מובאת רשימת מאמרים שהופיעו בכתב-העת של הקיבוץ המאוחד „מבפנים“ אודות משפטו של אייכמן. גם הבטאונים של שאר התנועות הקיבוציות, וכן של תנועות הנוער, בטאונים ספרותיים ופוליטיים, הקדישו לכך מקום רב.

בחדש מארס 1971, כמלאות 10 שנים להתחלת משפטו של אייכמן התחיל מחדש גל של סקירות על משפט אייכמן ומשמעותו הציבורית, לאור פרספקטיבה של עשר שנים.

הפולמוס מסביב לפילוסופיה של שואה עצמית

פולמוס רב עורר בציבור ספרה של חנה ארנדט, שהופיע בשנת 1963, שהזכרנוה לעיל.⁶¹ בפולמוס זה לקחו חלק יהודים ולא-יהודים. בשנת 1965 הופיע ספרו של

ד"ר יעקב רובינסון טענה חשבונו מקיף עם השגותיה ועם הפילוסופיה ההיסטורית סופית התמונה של חנה ארנדט וצירער על מהימנות העובדות שבחיבורה.⁶⁶

משפטו של אייכמאן זכה אצלה להסתייגויות אירעניות מרובות ולהרבה דברי לעג. היא ביקרה את תוכנו המשפט וליגלה על טיעוניו של התובע והסתייגה מפסק־הדין. והו ספר אופייני לאדם הסובל מיוהרה אינטלקטואלית והסבור משום כך כי מותר לו לכתוב בלשון עוקצנית על סבלם של מיליונים ועל התנהגותם של מיליונים (בה בשעה שהיא עצמה היתה בשנות־השואה בארצות־החופש ומחוץ לכל סכנה). גרשום שלום כתב לה במכתב גלוי כי „אהבת ישראל” נעדרת מכתובתה.

חנה ארנדט משתדלת להפחית מכובד האחריות הרובצת על אייכמאן. היא מגיעה למסקנה כי „ביצוע הפתרון הסופי היה מותנה בשיתוף־פעולה של היהודים. משום כך היה ליהודים חלק רב ופעיל ברצח עמם”...

החסרון העיקרי בחיבורה של ארנדט מקורו בחוסר הידיעה המבוססת והמעמיקה בתולדות השואה. היכרותה עם בעיות היהודים בתקופה הנ"ל היא שטחית מאוד, והשנותיה על היהודים במרכזי מזרח־אירופה מופרכות לחלוטין. אין היא שולטת בשפות השגורות על פיהם של יהודי מזרח אירופה, ולכן היו חסומים לפניו המקורות הרבים שנכתבו בשפות הנ"ל (פנקסי ערים, ספרי זכרונות, עדויות, ארכיונים מתת־רתיים). כל ההיסטוריונים שיצאו במאמרי־פולמוס נגד ספרה של ארנדט הדגישו שזהו ספר מסלף ומסוכן, מתמת טעויותיו, הכללותיו ופירושו המטעים.

לספרה של ארנדט היתה השפעה הרסנית על הציבור העולמי בכיוון היווצרותה של ראייה מסולפת ומשפילה על המוני היהודים ועל עמידתם והתנהגותם בארצות הסבל הנאצי. וכן היתה השפעתה שלילית גם בחוגים של אינטלקטואלים יהודיים בארצות המערב שחי היהודים במזרח־אירופה רחוקים מהשנאתם. משום כך יש ערך רב לספרו המקיף של ד"ר יעקב רובינסון, שהפריך את השגותיה הפילוסופיות של שגאת עצמית ואת עובדותיה המסולפות, עובדה אחרי עובדה. הספר הופיע במיספר שפות (אנגלית, צרפתית, עברית).

ישראל גוטמן הקדיש מאמר ביקורתי חשוב להפרכת טענותיה של ארנדט.⁶⁷ ג. שלום טען כי מספרה נעדרת „אהבת ישראל” וגוטמן מציין כי מספרה „נעדרת אהבת האדם. ובלי אהבת האדם נמצאת כל כתיבה מקופחת ובייחוד זו המתיימרת להבין לצרתם של יהודים ודרכן הנפתלת של קיבוצי אדם בעיתות של מצוקה ושבר”. בשנת 1961 הופיעו גם ספריהם של ד"ר ברונו בטלהיים⁶⁸ ופאול הילברג⁶⁹ הקרובים לרוחה של חנה ארנדט.

לתשומת לבו של הקורא העברי נציין את החוברת מס' 31 של „יד ושם” (דצמבר 1963) ובה שלושה מאמרי תגובה חריפים בביקורתם לספרה של ארנדט וכן לספריהם של בטלהיים והילברג. ד"ר א. קובובי כתב: „עם ד"ר בטלהיים וד"ר חנה ארנדט מגיעים אנו לשלב נוסף, שלב הנקרופגיה. לא שתיקה, כי אם גינוי הקרבנות מזה, ואהדה לרוצחים מזה... רק אשה נטולת כל יחס לגבי רגשותיהם של בני־אדם גורמאליים, היתה מסוגלת לכתוב בקשיחות לבה של חנה ארנדט...”, פרופ' מ. מושקט כותב בדבר ספרה של ארנדט: „זוהי תרומה מכובדת ביותר להשתקת מצפונם של

הרוצחים ותומכיהם". ואילו ד"ר ג. עק הקריש מאמרו לחיפוש המקורות של "השקפותיה העקמוניות, קיטרוגה תאטי של תנה ארנדט ושיפעת וילזוליה".⁶³ לא מן הנמנע כי השפעתם הדסטרוקטיבית של ארנדט, בטלחים וחילברג ניכרת, בידעין, ואולי מתחת לסף ההכרה, בספרו של י. שטיינר "טרבלינקה".⁶⁴ סיפורי-ריפורטזיה על היהודים כלואי טרבלינקה, סיפור זה עורר בשעתו דברי פולמוס מרובים וסערת הסתייגויות מצד רבים מניצולי השואה בכלל וניצולי טרבלינקה בפרט. היו בספר זה פגמים כגון: "היהודים לא רק שהם מניחים שיתרגום מבלי ביססה של התמרדות, אלא הם גם עוזרים לרוצחיהם במלאכת ההשמדה".⁶⁵ כל הספרות הזאת שהאשימה את ההמונים והיהודים שנרצחו כי "שיתפרעו עליהם" עם הגרמנים-הנאצים בכדי להקל עליהם את רציחת היהודים; כל הספרות המאשימת את המוני היהודים ב"פחדנות", ב"הליכה למוות ללא התנגדות"; כל הכוונות להראות כמה התקרבו במהלך-המחשבות הרוצחיות והנרצחים כאחד; כל הספרות הזאת תמדעית-לכאורה, לגיונית השונים, ההיסטורית, ההיסטוריוסופית, הפילוסופית, ותבלטריסטי; כל הספרות הזאת שנכתבה על-ידי אנשים שישבו בחופר מבטחים, שעה שאחיהם הובלו למוות לאחר סבל, רדיפות אינרץ, הפחדה מתמדת, חרעבה בלתי-פוסקת; כל הספרות הזאת שנכתבה מגבוה-גבוה, תוך שלוחה אולימפית, תוך התנשאות פילוסופית ותוך התעלמות מעמידתם היומ-יומית של המוני הסובלים והמאוייגת באלגנטיות סיוגונית מושחת, — יש לחקור בקפדנות מרובה את מקורותיה ואת יצריה הפסיכולוגיים והפרברסיים.

ולא מן הנמנע שלא אצל אחד נמצא לא רק בורות, "נאיבית" בדברי ימי היהודים בתקופה הנאצית, אלא גם שאיפה "לא-נאיבית" למצוא הד (וגקרא לו ישר: "הד סנסציוני") בשוק העולמי הרחב, שייתנה לקרוא ספר ממחבר יהודי המאשים את אחיו היהודים והמזלזל בהם...

מול גל השנאה העצמית, ההשפלה העצמית והקיטרוג הזול, תמחעה והמידבק על הפם היהודי בארצות-השואה, היה ערך רב לכנס חוקרי השואה, שהוקדש לעמידה היהודית בתקופת השואה, ושארזן מטעם "יד ושם", בשיתוף-פעולה עם תאגיד-ברסיטאות (ירושלים, בראילן ותל-אביב), "בית לוחמי הגיטאות" ו"מורשת". הכנס התקיים בירושלים בימים 7—11 באפריל 1968 והשתתפו בו חוקרי-השואה מהארץ ומחוץ-לארץ (אוסטריה, איטליה, ארה"ב, בריטניה, הולאנד, יוגוסלביה, צ'כוסלובקיה וצרפת) ולובנו בו, על-ידי הרצאות ודיונים, קשת שלמה של בעיות העמידה היהודית בימי השואה. הנרשאים רוכזו בארבע קבוצות עיקריות: המאבק היהודי עד להתחלת ההשמדה; העמידה של המוני בית ישראל (הציבור, המפלגות, תנועות-הנוער); המרי והמאבק המזויין; מאמצית-הצלה בשטח הכבוש ומחוצה לו.⁶⁶ בשנת תש"ל הופיע מטעם "יד ושם" ספר מקיף בן 464 עמודים, ובו הוצגות והדיונים של הכנס.⁶⁷ כעבור שנה הופיע ספר זה במלואו בשפה האנגלית.⁶⁸ בזה ניתנה האפשרות לכל חוקרי-השואה להתעמק בבעיות העמידה היהודית וההתנהגות היהודית בימי-השואה, תוך גישה בלתי-מסולפת, תוך ביטויי השקפות שונות, על-סמך מחקרים המסתמכים על מקורות יהודיים ולא-יהודיים, ותוך חתירה לקראת תאמת ההיסטורית של תקופה הנ"ל.

בסיום הכנס הנ"ל נוסדה לשכת-קשר של מוסדות מחקר תקופת-השואה. הלשכה

אירגנה ב־16 בדצמבר 1968 סימפוזיון המוקדש לפעולות ההצלה בקושטא (1940–1945) ב־בית לוחמי הגיטאות. באותה שנה נתפרסם דו"ח הדיונים הללו מטעם „יד ושם“. מוסדות המחקר של תקופת השואה, „יד ושם“, „בית לוחמי הגיטאות“, „מורשת“ והאוניברסיטאות מתכננים לקיים בעוד שגתיים כנס עולמי שני של חוקרי השואה, לשם עימות הישגי המחקר של תקופת השואה בשטח בעיות ההצלה.

מוסדות המחקר „יד ושם“, „בית לוחמי הגיטאות“ ו„מורשת“ ממשיכים להוציא את מאספיהם הפריודיים, וכן ספרי מחקר מסכמים וספרי זכרונות; יחד עם זאת יש לציין את פעולתם ה„פארטיזאנית“ של חוקרים יהודים המפרסמים מיומנתם הם, ספרים על העמידה היהודית והיהודים במחתרת האנטי־נאצית בארצותיהם. נציין כאן לדוגמה את ספריהם של ל. שטיינברג¹ ושל אנגה לאטור² על המחתרת היהודית בצרפת. הספרים הגיל תופיעו בשפה הצרפתית והם נקראים עלידי הנער היהודי, שכמעט לא היו לו ידיעות על מאבקם של היהודים (ובתוכם — תוריהם) נגד שלטון הדיכוי הנאצי בארצותיהם. מציינים אנו ספרים אלה, כיוון שידוע לנו כמה קשה להוציא בלועזית ספר המתאר עמידה יהודית בימי השואה; אין זה נושא מותר לקורא הלא־יהודי. הוא רגיל שילעיטוהו בספרים הלועזיים להמוני היהודים ה„פחדנים“ ש„ניכספו ליהרג“, ש„שיתפרעו לה“ עם הגרמנים, „שהרגו זה את זה“, ו„שלא התנגדו“, כאלו מתוך איזה רצון קולקטיבי, שמתחת לסף ההכרה, להיעלם מעל במת העולם. מחברי שני החיבורים המוזכרים לעיל השתדלו להביא תוצאות מחקריהם בצורה קריאה מאוד, ומשום כך מרובים הנונים הנאראטיביים בחיבורים הגיל.

גם עדיהשואה, לחמים ואסירים לשעבר, ממשיכים ללא הרף להעשיר את ספרות התקופה בספרי זכרונותיהם, עברית וידיש, — ספרים המוצאים תכופות בהוצאות המחברים. בספרים הגיל ישנם פרטים תיעודיים מרובים ולפעמים גם בלעדיים.

השתדלנו במסגרת מאמר זה לתת כמה קווים על המשמעות ההיסטורית והציבורית של משפט אייכמאן, עשר שנים לאחר קיומו של המשפט. ודאי יזכה עוד נושא זה למחקרו המקיף והרב־צדדי.

העתונות העולמית ומשפט אייכמאן

העתונות העולמית הקדישה את עמודיה לעניינו של אייכמאן כיום תפיסתו, ורוב העתונים בעולם הקדישו למשפט את עמודיהם יום־יום במשך כל ימי החליכים המשפטיים. כיצד באה לידי ביטוי דעת־הקהל בעולם בעניין השמדת היהודים ובדבר אשמתן של שכבות רחבות בעם הגרמני להשמדה זו — עניין זה דורש עוד את מחקרו המקיף. „ידיעות יד ושם“, מס' 38 (דצמבר 1961), הקדישו סקירות קצרות לעניין זה בשטח פולין (ע. ברנד), צ'כוסלובקיה (א. קול), רומניה (ת.ל.), הונגריה (א. גרוואי), יוגוסלביה (ד. אלקלעי), סקנדינביה (ד. מלכור), צרפת (ג.ע.), איטליה (ד. קרפי), ארה"ב — בריטניה (ד"ר ל. רוטקירכן), גרמניה (ג'ק), ישראל (ע. רוקמן). „ידיעות יד ושם“ תורו לעניין זה בחוברת מס' 30 (מארס 1963) במאמר „בשולי התגובות על משפט אייכמאן“ (מ. מושקאט).

אשר לזכותה של ישראל לשפוט את אייכמאן, הביעה העתונות הפולנית בשנת 1960–1961 את דעה החד-משמעית של ישראל יש ויש הזכות הזאת. אולם עם מהלך המשפט התחילה להסתמן בעתונות הפולנית, כמו בעתונות הסובייטית, גישה ביקורתית. העתון „טריבונה רזולוטניצה“ בגליצ'ו מיום 27/28.5.1961 כתב: „...מערכת השיפוט בישראל מתעלמת מאנשים, שחייבים לעמוד לדין יחד עם אייכמאן, ולפחות ראויים להוקעה פומבית... זהו משפט מתמיה וצדק מתמיה...“.

שני הקורים האלה: ההתעניינות הרבה במשפט והגישה הביקורתית למה לא והפכים את משפט אייכמאן למשפטם של אלה שתופסים עמדות-מפתח בגרמניה של אדינאור ובראשם מוכיר המדינה — האנס גלובקה — איפיונו את העתונות בצ'כוסלובקיה ובשאר ארצות הרימוקרטיה העממית.

העתונות במערב אירופה, כגון צרפת, בלגיה, הולנד וכו', גילתה אהדה ליהודים והזדהות עם סבלם.

העתונות בגרמניה הקדישה מקום רב לדו"חות משפט אייכמאן. את הציבוריות העולמית הפתיעו דברי פרופ' קארל יאספרס („דער מונאט“, מס' 152, מאי 1961): „הפסע שבוצע נגד היהודים הוא פסע נגד האנושות כולה. את פסק-הדין על כך יכולה להוציא רק ערכאה המייצגת את האנושות...“ ארנסט מילר-מייננגר (Ernst Müller-Meininger) היתמם ב„וידויטשה צייטונג“, מס' 86/1961: „...הוצאת העבר הזה מן הצל אל האור עלולה לגרום הלא נוער הישראלי ולהביאו להצבת השאלה: איך זה יכלו האייכמאנים ומרעיהם לבצע את מעשיהם מבלי להיתקל בהתנגדות?..“.

בסקומות שונים בגרמניה נערכו אסיפות פומביות למטרת ויכוחים על משפט אייכמאן, כגון בהאמבורג ובברלין המערבית. העתון „די צייט“, מ"ב בירגי 1961, סיפר כי בהאמבורג נשמעו טענות אנטישמיות תוקפניות: „האנטישמיות הנפוצה בעולם כולו היא רעה, כי היהודים אינם בסדר כלל וכלל...“ אחרים טענו כי נמאס להם לשמוע תמיד על אייכמאן, ואחרים — כי עלידי תבוסתה במלחמה כבר כיפרה גרמניה במידה מספקת על חטאיה.

העתון „פורווארטס“ (Vorwärts), מ"ב 28.1961, ניתח מחקר שנעשה בידי המכון למדעי החברה השימושיים בבאד-גודסברג על דעת-הקהל בגרמניה בעניין משפט אייכמאן והזכיר דרך-אנגב שבקרוב הציבור הגרמני אפשר עוד היום לשמוע את הדעה כי „היטלר סילק פחות מדי יהודים בגאווה...“ לפי שליש העונים נכתב בגרמניה „יותר מדי על משפטו של אייכמאן...“ היו ביניהם שחשבו ש„המשפט היה מיותר ובלתי-מוצדק“ או שהפיק „גוזמאות“ על רישעותם של הגרמנים. מהמישאל נבע כי גרמנים רבים מעוניינים לשכוח ולהשכיח את השואה.

מישאל שערך העתון „שטוטגארטר צייטונג“, מ"ב 13.12.1961, הראה כי משפט אייכמאן גרם להעמקת הערכתם של רבים מבין הגרמנים כי „בגרמניה היו אייכמאנים רבים“, ו„בדמותו של אייכמאן אנו צריכים להבין את עצמנו“; וכי אייכמאן הוא „הוא שסימל תכונות האומה הגרמנית בהפרותן הנאצית: משמעת עיוורת, קנאות לאומנית ומסורת מיליטאריסטית“.

הזכרנו כבר לעיל שבארצות הגוש המזרחי רחשו אהדה למשפט, וזה גם בא שם לידי ביטוי-מה בעתונות. מתאמצות הנ"ל בא גם סירע מסויים באיסוף החומר שהיה דרוש למשפט. אולם ברית-המועצות עצמה לא נענתה לפניה בעניין החומר.

הדיווח בעתונות ברית-המועצות על משפט-אייכמאן היה דל. נשמעו טענות רבות על אי-צירופם של ד"ר גלובקה וחשודים אחרים למשפט. מאמר מלא השמצות מאת א. וייצב הופיע בכתב-העת „גייבה“ תחת הכותרת „על מה שתקת תמים בתל-אביב ז'“²⁷ הוא מתעלם מהעובדה כי המשפט התקיים בבירת ישראל, ירושלים, וכותב על „תל-אביב“. הוא בא בטענות נגד בית-המשפט בישראל כי לא היה כלל צורך בהכנה ובחקירה במשך שנה וחצי, הן אשמתו של אייכמאן כבר הוכחה במשפט נירנברג (לשון אחר: טענתו היא — למה לא אורגן משפט-ראווה דחוף המסתמך על „קביעת עובדות“). הוא העלה את השאלה למה שופטים בישראל רק את אייכמאן ולא גם פרשעים נאציים אחרים (הגם שאינם נמצאים בידי ישראל), והעלה את החשד כי הדבר נעשה בהשראת ממשלות ארצות-הברית וגרמניה המערבית. וייצב כתב במאמרו כי אייכמאן הכריז כי „בלי עזרת הציונים לא היה יכול להשלים את מלאכת ההשמדה...“. וייצב, בשנת 1962, היה הלוח ההסתה האנטי-ישראלית שפרצה בכל עוצמתה בשנת 1967.

על המבוכה והדאגה בעתונות הניאו-נאצית והאנטישמית ביססה הגרמנית ובשאר השפות, עם משפטו של אייכמאן, כדאי לקרוא במאמרו של י. אריאל ב„דיעות דיושם“ מס' 28.

השפעת משפטו של אייכמאן בתחום עשיית דין בפרשעים הנאציים

למשפט אייכמאן, שריכוז סביבו את השומת-לב העולם כולו, היתה השפעה על חידושם של משפטים נגד פרשעים נאציים שונים ועל הנבחרת המאמצים לגלות פרשעים המתחמקים מבית-המשפט. כן גברה גם הנטייה לטיהור האדמיניסטרציה ומוסדות המשפט המערב-גרמניים מגורמים נאציים. לא כאן המקום לפרט את מאות המשפטים שנפתחו או שחדשו בגרמניה המערבית ובאוסטריה (וכן בברז"מ, בגרמניה המזרחית, בפולין ובצרפת), אולם העובדות הנ"ל מהוות הוכחה לחשיבות התרומה של משפט אייכמאן בשטח שיפוטם של הפרשעים הנאציים ובשטח ה„דינאמיקציה“. לדאבונו רבים מהמשפטים שנערכו בגרמניה המערבית ובאוסטריה נגמרו בפסק-דין כה חתרניים כלפי הפרשעים, עד כדי כך שעוררו גלי מחאות בעולם קרבנות הנאצים.

דברי-סיכום

מתוך פרספקטיבה של עשר שנים לאחר משפטו של אייכמאן ניתן לומר: למשפט אייכמאן היתה מטרה ישירה: עשיית דין ותענושה לפרשע אייכמאן, אחד מראשי מיבצע השמדת היהודים, שהסתתר יותר מחמש-עשרה שנה מוסת-המשפט. המשפט התקיים בירושלים, לעיני כל העולם, לפי כל הדינים המקובלים בעולם המשפט, ומסקנתו בוצע, והוכיח כי מדינת ישראל הסוברנית יש ביכולתה לתביא לדין ולהעניש כחוק את רוצחי העם היהודי. אולם למשפט הוה היתה גם מטרה בלתי-ישירה: העלאה מחדש לעיני כל העולם את פרשת הסבל היהודי והשמדת היהודים בתקופת השואה, בכל

ארצות הכיבוש הנאצי. ובוה עיקר חשיבותו ההיסטורית והציבורית של המשפט.

וכאן נביא כמה נקודות-סיכום בנוגע למשפט:

(א) השמדת היהודים הייתה במשפטים המרובים נגד הפושעים הנאציים אך חוליה אחת במסגרת הנוועות הנאציות; ואילו משפט-אייכמאן העמיד במרכזו את יוזמות, תוכניות וביצוע השמדת היהודים על-ידי גרמניה הנאצית, לכל שכבותיה, זרועותיה, שלוחותיה וגרורותיה. למשפט הוגש גם חומר תיעודי בלתי-ידוע ברבים עד כה.

(ב) המשפט הוכיח עד כמה נמנעו ממשלות בנות-הברית להיחלץ לעזרת היהודים בארצות הכיבוש הנאצי והתעלמו מהצעות לעזרה והצלה, שהוגשו להן על-ידי המוסדות היהודיים.

(ג) המשפט נתן מקום לציבור בארץ בכלל, ולנוער בפרט, לתפיסה מעמיקה יותר של תקופת השואה, ולהבנה כי אין מקום להשוואה שטחית בין עמידת היישוב היהודי במאבקו על איתלותו המדינית בארץ — לבין עמידתם של היהודים בארצות הכיבוש הנאצי, שהיו נתונים לשליטתו של מנגנון הדיכוי הענקי של הרייך הנאצי ושהתבסס ונשען על אירגונים פרו-נאציים ואנטישמיים בארצות הג'ל ועל אדישות עוינת כלפי היהודים בארצות רבות של הכיבוש הנאצי.

(ד) המשפט הביא לידי ביטוי, לא בהצהרות פאתטיות, אלא דווקא בדברים הפשוטים והמגומגמים של העדים — פרשיות רבות של העמידה היהודית של המוני היהודים, לצורותיה השונות.

(ה) המשפט הביא לתגובות מרובות בציבור הלא-יהודי בעתונות ובטלוויזיה ולהיווצרותו של יבול ספרותי רב המוקדש לשואה ולבעיותיה. בין הספרים היו גם כאלה שסילפו את עמידתם והתנהגותם של היהודים בתקופת השואה, והם גרמו לספרות פלמסית ומחקרית במטרה להעמיד את המאורעות על נכונותם ההיסטורית. (1) המשפט גרם להידוש משפטיהם, ולהתחלת משפטים חדשים, של פושעים נאציים בגרמניה המערבית, אוסטריה וארצות אחרות; אולם ברוב המקרים בגרמניה ובאוסטריה פסקי-דין היו „מיקרוסקופיים“ כלפי היקף הפשעים. המשפט גרם גם להידוש תחליכי הדינאמיסיקציה בארצות הנאציות לשעבר.

(ו) המשפט גרם להיווצרותו של רגש הזדהות בין המוני הנוער בארץ עם העבר היהודי ועם עצם המאבק היהודי על החיים, על הקיום ועל צלם האדם, תוך תנאי שיעבוד ואימים; המשפט החדיר להכרת הנוער בארץ, כי מלחמה על איתלותה ועצמאותה של ישראל, היא מלחמה למניעת אשנויץ בישראל...

מן הראוי כי הפרוטוקולים המלאים של משפט אייכמאן יופיעו בעברית ובלועזית בכל היקפם, בליחוי כל המיסתכים המרובים והעדויות-ככתב שהוגשו למשפט, בצירוף האפאראט המדעי המתאים, התערות, ההארות והמפתחות. הפרוטוקולים של משפט אייכמאן יהיו חומר-עזר לכל חוקר של ההיסטוריה היהודית בכלל ולחקרי תקופת השואה בפרט, לסטודנטים באוניברסיטאות, למורים ולכל המתעניין בדברי ימי ישראל.

הערות

1. ראה: היועץ המשפטי לממשלה נגד אדולף אייכמן. כרך א'. נאום הראשונה. מרכז ההסברה במשרד ראש הממשלה, 100 עמ', ירושלים, תשכ"ב.
2. על תרומת ארכיון "ידיעות" להכנת משפט אייכמן ראה מאמרו של ד"ר י. קרמז ב"ידיעות ירושם", מס' 28, 1961, עמ' 28-34.
3. פירוט המיסמכים שהונשו: מס' 21'22, 1960, ר' 24'25, 1961, של "לה מונד ז'אנאי", מאריס.
4. ג. בלומנטל, האם הביא המשפט היירושי להקר הייספוזי? "ידיעות ירושם", מס' 28, 1961, עמ' 2-7.
5. בספרו מן המוצר, ע' ק"נ, נירדוק, תש"ד. הסכתב מודסס כולו בעמ' 242-237 של "הורבן יהודת פלובקיה", מאת ל. רוסקירכן, הוצאת "ידיעות".
6. Trials of the Major War Criminals Before the International Military Tribunal. Nuremberg, 1947-1948, Vols. XLII.
7. La Persecution des Juifs en France et dans les autres pays de l'Ouest. Edition du Centre, Paris, 1947; La Persecution du Juifs dans les pays de l'Est. Editions du Centre, Paris, 1949.
8. וכן הובאו כמה עשרות מיסמכים באוסף "הפתרון הסופי", בהוצאת "בית לחמי הניטאות", תשכ"א.
9. תחומר הבסיסי על "משפטי נירנברג" שהתקיימו לפני המריטונאל הצבאי האמריקאי הם 15 הכרכים של: Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunals Under Central Council Law No. 10, 15 Vols. Washington, 1948-1949.
10. ראה על כך גם במאמרו של ד"ר א. באומינגר, השפעת משפט אייכמן על התער בא"י, "ידיעות ירושם", מס' 28, 1961, עמ' 8-10.
11. Simon Wiesenthal, Ich Jagte Eichmann. Tatsachenbericht. Gutewloh, Sigbert Mohn, 1967, 254 p.
12. מהד' עברית: שמשון ויונטאל, הידיפה אחרי אייכמן, וייס, ירושלים, 1961, 279 עמ'. ירושלים, תשכ"א, 169 עמ'.
13. Tuvia Friedman, The Hunter. Anthony Gibbs & Philipps, London, 1961, 289 p.
14. Moshe Periman, The Capture of Adolf Eichmann, Wiedenfeld and Nicholson, London, 1961, 179 p.
15. מהד' עברית: משה פרלמן, איך נהפס אייכמן, עם עובד, תל-אביב, 1961, 191 עמ'.
16. John Donovan, Eichmann; man of slaughter. Avon Books, New York, 1960, 109 p.
17. Comer Clarke, Eichman; the man and his crimes. Ballantine Books, 1960, 153 p.
18. Henry A. Zeiger, The Case Against Adolf Eichmann. Signet Books, New York, 1960, 191 p.
19. מהד' עברית: הנרי א. צייגר, פרישת אדולף אייכמן, אחאסף, ירושלים, 1960, 228 עמ'.
20. François de Monfort, Adolf Eichmann, levez-vous!. Presses de la Cité, 1961, 185 p.
21. Victor Alexandrov, Six millions de morts; la vie d'Adolf Eichmann. Plon, Paris, 1960, 218 p.
22. Henri Ludwigg, Io sono Adolf Eichmann: la storia di un Tedesco (Traduzione del Tedesco). Sugar editore, Milano, 1961, 251 p.
23. Philip Paneth, Eichmann: technician of death. Spelles and Sons, New York, 1960, 239 p.

- Quentin Reynolds, Ephraim Katz and Zwi Aldouby, *Minister of Death : the Adolf Eichmann story*. The Viking Press, New York, 1960, 246 p.
- Robert M. W. Kempner, *Eichmann und Komplizen*. Europa-Verlag, Stuttgart, 1961, 451 p. ; Zürich, 1961, 452 p.
- סדר עברית : רוברט מ. ו. קמפנר, הסקציה השנייה, דרכו של אייכמן, הוצ' שוקן, ירושלים ות"א, תשכ"ד-1963, 440 ע"פ.
- Michael A. Mussmann, *The Eichmann Kommandos*. Macrae Smith, Philadelphia, 1961, 298 p.
- Charles Wighton, *His Career and Crimes*. Odham Press, London, 1961, 287 p.
- Albert Wucher, *Eichmann gab es viele*. Droemersch Verlagsanstalt Th. Knaur Nachf, München-Zürich, 1961, 296 p.
- Einstein Siegfried, *Eichmann, Chefbuchhalter der Todes*. Röderberg-Verlag, Frankfurt-am Main, 1961, 184 p.
- Lew Gourevich, avec le collaboration de Stephan Richey, *Agents secrets contre Eichmann*. "L'Air du Temps" — collection dirigée par P. Lozereff pour Gallimard, Paris, 1961, 188 p.
- Marc Hillel et Richard Caron, *Operation Adolf*. Collection "Espionage", Presses de la Cité, Paris, 1961, 187 pp.
- Heinz Kuehnrich, *Judenmörder Eichmann*. Dietz-Verlag, Berlin, 1961, 154 pp.
- לפנינו, בצד, ארבע אייכמן דרך ביטאליסטיק פון שוים, שתי מהדורות, תל אביב, 132 ע"פ, הערות וז' הופיעה בארץ גם בשפה ההונגרית והספרדית.
- Anklage gegen Eichmann. Sondernummer, "Das Neue Israel", Heft 9, Zürich, März 1961.
- Joseph Billig, *Eichmann et la Solution Finale de la Question Juive*. in : "France Observateur", No. 570, Paris, 6.4.61.
- Bernard Zoringe, *Eichmann*. in "Historia", No. 165, Ed. Tallandier, Paris, 1960.
- Dossiers on Eichmann. "World Jewry", a monthly review, No. 4, Vol. IV, London, April 1961, 31 pp.
- Eichmann-Henker. Seine Handlanger und Hintermänner. Eine Dokumentation, Ausschuss für Deutsche Einheit, Berlin, Ende März 1961, 98 pp.
- Eichmann Master of the Nazi Murder Machine. World Jewish Congress, New York, 1961, 32 pp.
- "Eichmann", *Matériaux et Commentaires*. par H. Fiszer, A. Drozdynski, J. Brzosowski, Z.A.P., Poznań-Varsovie, 1960, 117 pp. (ronéot).
- "Eichmann", *Documents et Témoignages*. par D. Giladi, S. Wiesenhal, L. Poliakov et A. Blas, in "Evidences", No. 84, Paris, Juin-Juillet 1960, pp. 1-35.
- Eichmann Tells His Own Damning Story. in : "Life", Vol. 46, No. 22-23, New York, November-December 1960.
- P. Fremontin et R. Mejeau, *Eichmann fait trop bien son travail*. in : "Le Monde et la vie", Mensual, No. 94, Paris, pp. 25-27.
- Marc Hillel, *Le dernier voyage d'Eichmann*. in : "Constellation", No. 153, Paris, Janv. 1961, pp. 180-204.
- Portrait d'Eichmann. Plaque illustrée, D.D.R. ללא תאריך.

42. הצהרת המשפט; פרשת משפט אייכמן ותקופת השואה (על-פי הדיונים, עדויות ותעודות). המערכת: ח. ברלס, ג. בלומנטל, ד"ר י. קרפיש. 3 כרכים, הוצאת אנציקלופדיה של גלוייה, ירושלים, 1961-1963.
43. The Opening Statement of the Attorney General Gideon Hausner, 6,000,000 Accusers, Israel's Case Against Eichmann. Jerusalem, 1961.
44. Robert Servatius, Verteidigung Adolf Eichmanns. Plädoyer, Bad. Kreuznach, 1961.
45. היקף המשפט לממשלה נגד איוולף אייכמן, סוכן ההסברה במשרד ראש הממשלה, ירושלים, 1963. א) נאום התביעה; ב) פסק-הדין; ג) נאום הסיכום; ד) עדויות, א'; ה) עדויות, ב'; ו) הערעור.
46. Le Dossier Eichmann. "Le Monde Juif", La Revue du C.D.J.C., No. 21-22, Paris, 1960.
47. Le Dossier Eichmann et la Solution finale de la Question Juive. C.D.J.C. (Publication No. 33), Paris, 1960.
48. Le Procès Eichmann. "Le Monde Juif", La Revue du C.D.J.C., No. 24-25, Paris, 1961.
49. ידיעות ד"ר שמעון, מס' 38, לסיכום משפט אייכמן, ירושלים, דצמבר 1961.
50. "ידיעות", סובץ מחקרים בפרשיות השואה והגבורה, מס' ה', ירושלים, חשכ"ב-1962.
51. Jenő Levai, Eichman in Hungary, Documents. Budapest, 1961.
52. Léon Poliakov, Le Procès de Jerusalem: Jugements, Documents. Paris, 1963.
53. Arendt Hannah, "Eichman in Jerusalem", Report on the Banality of Evil. The Viking Press, New York, 1963.
54. Robinson Jacob, "And the Crooked shall be Made Straight", The Eichmann Trial, the Jewish Catastrophe and Hannah Arendt's Narrative. The Jewish Publication on Society of America, Philadelphia, 1965.
55. Hans Buchheim et al, Anatomie des S.S. Staates. Vols. I-II, Freiburg im Breisgau, 1968. (הופיע גם בתרגום אנגלי).
56. Gerald Reitlinger, The Final Solution. 2nd rev. edition, London, 1968.
57. The Eichmann Judgements. Ed. by E. Lauterpacht Butterworths, London, 1968, 344 pp.
58. The Eichmann Case, a Source Book, by R. I. Braham, World Federation of Hungarian Jews, New York, 1968, XI + 180 pp.
59. דיון גורן, בעל תא חובות. משפט ירושלים. הוצאת הקיבוץ המאוחד, למרחב, חשכ"ב-1962, 230 עמ'.
60. ישראל גוטמן, שואה עצמית נטח אינרס, ילקוט מורשת חובות ו', דצמבר 1966, עמ' 111-134.
61. Dr. Bruno Bettelheim, "The Informed Heart", Autonomy in a Mass Age. U.S.A., 1960.
62. Hilberg Raoul, The Destruction of the European Jews. Chicago, 1961; W. H. Allen, London, 1961, pp. 649.
63. J. F. Steiner, Treblinka. Ed. A. Fayard, Paris, 1966, pp. 296.
64. "Non seulement les Juifs se laissent tuer sans un geste de révolte, mais ils aident encore leur bourreaux dans leur oeuvre d'extermination" (p. 125).
65. חורי מירושלם התרצאות לפי הסדר: דברי פתיחה — א. טרסקובר; עשרים וחמש שנה למרד גיטו וארשה — י. צוקרמן; העמידה היהודית אספקלריה לקיום היהודי — ל. יהל; מקורות למחקר העמידה היהודית — ג. בלומנטל; הפעולה המדינית של

- היהודים נגד המשטר הנאצי בשנים 1933-1939 — ג. פיינברג; דרכים במאבק
הציבורי היהודי בגרמניה נוכח הרדיפות — א. מרגליות; החינוך היהודי בימי
הנאצים כדוגמה לעמידה נגד המשטר הטוטליטרי — י. ואלק; תפקיד המפלגות
היהודיות בארצות השלטון הנאצי — ג. עק; העמידה בחי יום־יום בגיטאות
ובמחנות — מ. דבור'צקי; על מפעלי תיעוד כגילוי של עמידה יהודית — צ. שניר;
היידנראטים ויהסם לבעות המרי המזויין נגד הנאצים — י. טרונק; התנהגות, דרכיה
ואחריותה — צ. א. בראון; תנועות הנוער במחתרת ובמרי הגיטאות — י. גוטמן;
צורות העמידה היהודית במערב — ל. פוליאקוב; מקומו של מרד־הגיטאות במאבק
נגד הכיבוש — י. קרמיש; פארטיזאנים יהודיים, קשיים אובייקטיביים וסובייקטיביים —
ש. חולבסקי; המחתרת הכללית הפולנית והמחתרת היהודית — מ. בורביץ; תנועת
המרי היהודית מתוך אספקלריה של תנועת המרי האירופית — הנרי מישל (צרפת);
השתתפות היהודים בצבאות בעלות־הברית — ל. שטיינברג (צרפת); לחימת יהודי
בית־המועצות במלחמת־העולם השנייה — ד. לוין; דברי הספד על ש. אש —
י. רובינסון; נתיבי בריחה וקשרים בימי מלחמת־העולם השנייה — ל. רוטקוביץ;
הישיבה בארץ־ישראל במסכת העזרה ליהודי אירופה — י. סלוצקי; נסיונות עזרה
והצלה בימי השואה — א. סרסקובר; קידוש השם במהלך תגורות וייחודו בתקופת־
השואה — י. גוטפרסטין; דברי סיכום ונעילה — י. רובינסון, א. סרסקובר.
67. העמידה היהודית בתקופת השואה, דיונים בכינוס חוקרי השואה (ירושלים 7-11 באפריל 1968), תצ' "יד ושם", ירושלים, תש"ל, עמ' 464.
68. Jewish Resistance during the Holocaust. Proceeding of the conference on Manifestations of Jewish Resistance, Yad Vashem, Jerusalem, 1971, pp. 562.
69. פעולות הצלה בקזשטא 1940-1945, דיונים ב־בית לחמי הגיטאות" ע"ש י. קצנלסון, 16.12.68 (המרחים: ד"ר ז. הודי, מ. בדר, ח. בולס; דיון: ר. אורבך, ד"ר מ. דבור'צקי, ד"ר י. באואר, פ. מויא, ד"ר ג. עק, צ. שניר, י. גוטמן, י. צור, פרוש' א. סרסקובר, מ. בדר, ח. בולס), תצ' "יד ושם", ירושלים, תשכ"ט.
70. Steinberg L., *Le Révolte des Justes. Le Juifs contre Hitler, 1933-1945*. Fayard, Paris, 1970, pp. 606.
71. Latour Anna, *La Résistance Juive en France, 1940-1944*. Hock, Paris, 1970, pp. 295.
72. E. Zajtzew, *O chom moleczala Ternida v Tel-Avivie, k itogam processa*. Eichmann. Neva, Leningrad, No. 3/1962, pp. 129-166.

**

המאמר הוגש למערכת באביב 1971 לקראת 10 שנים להתחלתו של משפט אייכמאן. ברשימת החיבורים שהוכאה כאן יש לראות רק רשימה סלקטיבית של החיבורים הנודעים במיוחד. רשימה מקיפה של החיבורים שנחפרסמו עד שנת 1969 הוזכרה בהערה מס' 58. לקראת יוני 1972, במלאת 10 שנים לסופו של אייכמאן, יש לצפות לגל חוזר של חיבורים בשטח זה.

Ever since his arrival in Israel, he has served in Tsahal, attaining major posts of command. He left the army a short time ago to head the "Yad Veshem" executive.

JERZY ROSS: *The "Red Star of David" in the Warsaw Ghetto.*

In this number we present the reader with an additional chapter of the memoirs of Jerzy Ross, a new immigrant from Poland. A journalist and a writer, Ross was also active in the diplomatic service of the Polish State. In the former chapter we published, Ross related his experiences in the period he spent at the labour camp of Poniatov. In this chapter, he describes his life in the Warsaw ghetto till the revolt broke out, during the battle and the events preceding his expulsion to Poniatov.

Jerzy Ross worked in the "Red Star of David" founded by the Judenraat.

The activity of this organisation has a unique historic value and the writer's story is one of the few sources from which we can learn about it, as there is no documentary evidence whatsoever.

Dr. MARK DWORZECKI: *The Tenth Anniversary of the Eichmann Trial — Summary and Conclusions.*

Dr. Mark Dworzecki of the Bar-Ilan University publishes an article about the lessons of the Eichmann trial. The article includes a detailed account of the events following his capture, before the trial opened. The trial itself is also described extensively together with procedures adopted and the chapters of evidence. In conclusion, Dworzecki reviews the journalistic and literary harvest following the trial and analyses the opinions and viewpoints in the controversy concerning Hanna Arendt's book — "Eichmann in Jerusalem".

The scientific section opens with Proftssor YAACOV TURF's paper which presents us with findings so far unknown, concerning the Jewish resistance to the "Hep! Hep!" antisemitic movement, active in the first quarter of the nineteenth ctatury in Germany.

Professor L. LIPSHER, former member of the Slovakian Academy of Science, now living in Switzerland, publishes an